ĢENERĀLADVOKĀTES ELEANORAS ŠARPSTONES [*ELEANOR SHARPSTON*] SECINĀJUMI,

sniegti 2008. gada 22. maijā [1]

1. Šis lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, ko ir iesniegusi *Bundesarbeitsgericht* (Federālā Darba strīdu tiesa) (Vācija), attiecas uz noteikumu uzņēmumu pensiju sistēmā, atbilstoši kuram privātā sektorā nodarbinātas personas, kas mirusi savu darba attiecību laikā, atraitnim/atraitnei nav tiesību saņemt pensiju par apgādnieka zaudējumu, ja šis atraitnis/atraitne ir 15 gadus jaunāks/jaunāka nekā mirusī nodarbinātā persona. *Bundesarbeitsgericht* vaicā Tiesai, vai šāds noteikums ir pretrunā vispārējam principam, ar ko tiek aizliegta diskriminācija vecuma dēļ, ko Tiesa identificēja spriedumā lietā *Mangold* [2], un aicina Tiesu sniegt papildu paskaidrojumus par apstākļiem, kādos šis princips var tikt piemērots.

Kopienu tiesības

Līgums par Eiropas Savienību

2. Līguma par Eiropas Savienību 6. pantā ir noteikts:

“1. Savienība ir dibināta, ievērojot dalībvalstu kopīgos principus — brīvības, demokrātijas, cilvēktiesību un pamatbrīvības respektēšanas principu un tiesiskuma principu.

2. Savienība kā Kopienas tiesību vispārēju principu ievēro pamattiesības, ko nodrošina [..] Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un kas izriet no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām.

[..]”

EK līgums

3. EKL 13. pantā, ko ieviesa ar Amsterdamas Līgumu, ir noteikts:

“1. Neskarot pārējos šā Līguma noteikumus un nepārsniedzot pilnvaras, ko Kopienai

1 — Oriģinālvaloda — angļu.

2 — 2005. gada 22. novembra spriedums lietā C-144/04 (Krājums, I-9981. lpp.). Pieņēmumu, ka šis princips ir nostiprinātas tiesības, tieši apstrīd Apvienotā Karaliste un salīdzinoši netiešāk — Vācija un Nīderlande: skat. tālāk 29. punktu.

piešķir šis Līgums, Padome pēc Komisijas priekšlikuma, apspriedusies ar Eiropas Parlamentu, ar vienprātīgu lēmumu var paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.

2. [..]"

Direktīva 2000/78 [3]

4. Direktīvas 2000/78 preambulā minēts Līguma par Eiropas Savienību 6. panta 1. un 2. punkts [4] un uzskaitīti vairāki starptautiski instrumenti, kuros tiek atzītas visu cilvēku tiesības uz vienlīdzību likuma priekšā un aizsardzību pret diskrimināciju [5]. Attiecībā uz vecuma diskrimināciju tā atzīmē, ka Kopienas Harta par darba ņēmēju sociālajām pamattiesībām [6] cenšas panākt vecāku cilvēku sociālo un ekonomisko integrāciju un ka nodarbinātības pamatnostādnes 2000. gadam, par kurām Helsinkos 1999. gada 10. un 11. decembrī vienojās Eiropas Padome, uzsver vajadzību pievērst īpašu uzmanību gados vecāku darba ņēmēju atbalstīšanai [7].

5. Preambulas 25. apsvērums konkrēti pievēršas iespējai pamatot atšķirīgu attieksmi saistībā ar vecumu. Tajā ir paredzēts:

"Vecuma diskriminācijas aizliegums ir nozīmīgs solis, lai sasniegtu nodarbinātības pamatnostādnēs izvirzītos mērķus un veicinātu darbaspēka dažādību. Tomēr zināmos apstākļos atšķirīgu attieksmi saistībā ar vecumu var attaisnot, tādēļ ir vajadzīgi īpaši noteikumi, kas var mainīties atkarībā no situācijas dalībvalstīs. Tādēļ ir svarīgi nošķirt atšķirīgo attieksmi, kas ir attaisnota, konkrēti, ar likumīgu nodarbinātības politiku, darba tirgu un profesionālās izglītības mērķiem, un diskrimināciju, kura jāaizliedz."

6. Direktīvas 1. pantā ir noteikts, ka tās mērķis attiecībā uz nodarbinātību un profesiju ir noteikt sistēmu, lai apkarotu diskrimi-

3 — Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (OV L 303, 16. lpp.). Direktīva 2000/78 ir viena no divām ieviešanas direktīvām, kas ir pieņemtas atbilstoši EKL 13. pantam; otra direktīva ir Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības (OV L 180, 22. lpp.) (turpmāk tekstā — "Rasu diskriminācijas direktīva").

4 — Pirmais apsvērums.

5 — Ceturtais apsvērums, atsaucoties uz Vispārējo Cilvēktiesību deklarāciju, kas ir pieņemta un pasludināta ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās asamblejas 1948. gada 10. decembra rezolūciju Nr. 217 A (III), Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju (turpmāk tekstā — "Eiropas Cilvēktiesību konvencija") un 1958. gada 25. jūnijā pieņemto Starptautiskās darba organizācijas Konvenciju Nr. 111 par diskrimināciju (nodarbinātība un profesija).

6 — Eiropas Padome pieņēmusi Strasbūrā 1989. gada 9. decembrī.

7 — Sestais un astotais apsvērums.

nāciju uzskaitīto iemeslu dēļ, lai stātos spēkā vienlīdzīgas attieksmes princips.

7. Direktīvas 2. panta 1. punktā ir noteikts: "Šajā direktīvā "vienlīdzīgas attieksmes princips" nozīmē to, ka nav ne tiešas, ne netiešas diskriminācijas, kuras pamatā ir jebkurš 1. pantā minēts iemesls."

8. Atbilstoši 2. panta 2. punkta a) apakšpunktam "uzskata, ka tiešā diskriminācija notiek tad, ja salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret citu personu [..]". Atbilstoši 2. panta 2. punkta b) apakšpunktam "pieņem, ka netiešā diskriminācija notiek tad, ja [šķietami] neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, [..] kurām ir [*inter alia*] konkrēts vecums [..], atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar otru personu, ja vien: i) šis noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja vien nav pienācīgu un vajadzīgu līdzekļu šā mērķa sasniegšanai [..]".

9. Atbilstoši 3. panta 1. punktam direktīvu piemēro "visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēm, attiecībā uz [..] c) nodarbinātību un darba nosacījumiem, to skaitā [..] atalgojumu".

10. Direktīvas 6. panta 1. punkts pievēršas tādas dažādas attieksmes attaisnojumam, kuras pamatā ir vecums:

"Neatkarīgi no 2. panta 2. punkta dalībvalstis var paredzēt, ka dažāda attieksme, kuras pamatā ir vecums, neveido diskrimināciju, ja attiecīgās valsts tiesību kontekstā tā ir objektīvi un saprātīgi attaisnota ar likumīgu mērķi, tostarp likumīgu nodarbinātības politiku, darba tirgu un profesionālās izglītības mērķiem, un ja šā mērķa sasniegšanas līdzekļi ir atbilstīgi un vajadzīgi."

Šī punkta a)–c) apakšpunktā ir minētas šādas dažādas attieksmes piemēri. Šo piemēru skaitā noteiktos apstākļos ietilpst īpašu nosacījumu noteikšana jauniešiem un vecākiem strādniekiem, minimālo nosacījumu noteikšana attiecībā uz vecumu, profesionālo pieredzi vai darba stāžu un maksimālā vecuma pieņemšanai darbā noteikšana.

11. Direktīvas 6. panta 2. punkts dalībvalstīm neatkarīgi no 2. panta 2. punkta ļauj paredzēt noteiktus ar vecumu saistītus nosacījumus profesionālā sociālā nodrošinājuma sistēmām, un saistībā ar šādām sistēmām vecuma kritēriju izmantošana aktuārajos aprēķinos neveido diskrimināciju vecuma dēļ ar noteikumu, ka tā rezultātā nenotiek diskriminācija dzimuma dēļ.

12. Direktīvas 18. pantā ir noteikts, ka dalībvalstīm līdz 2003. gada 2. decembrim ir jāievieš Direktīva 2000/78. Tomēr dalībvalstīm bija atļauts pagarināt šo termiņu par trim gadiem attiecībā uz direktīvas noteikumiem par diskrimināciju vecuma un darba nespējas dēļ. Vācija izmantoja šo iespēju, un tādēļ tai šie noteikumi valsts tiesību aktos bija jātransponē līdz 2006. gada 2. decembrim.

Apstrīdētās pamatnostādnes [8]

13. Atbildētāja pamata tiesvedībā pārvalda *Bosch und Siemens Hausgeräte GmbH* (turpmāk tekstā — "*BSH*") [9] uzņēmuma pensiju sistēmu. Šīs sistēmas pamatnostādņu (turpmāk tekstā — "Pamatnostādnes") 6. pantā ir izklāstīti nosacījumi, kas reglamentē vecuma pensijas. 6. panta 4. punktā ir paredzēts, ka pensija tiek izmaksāta darbinieka, kas miris savu darba attiecību laikā, atraitnei/atraitnim, ja ir tikuši izpildīti zināmi nosacījumi. Tomēr maksājumi netiek izdarīti, ja "atraitne/atraitnis ir vairāk nekā 15 gadus jaunāka(-s) par bijušo darbinieku [..]" (turpmāk tekstā — "vecuma starpības noteikums").

Pamata tiesvedība un iesniegtais lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu

14. Barča [*Bartsch*] kundze, prasītāja pamata tiesvedībā, ir dzimusi 1965. gadā. Viņa ir Barča [*Bartsch*] kunga atraitne, kurš bija dzimis 1944. gadā un kurš mira 2004. gadā, strādājot *BSH*. Izņemot vecuma starpības noteikumu, ir izpildīti Pamatnostādņu 6. panta 4. punkta nosacījumi, lai viņa saņemtu atraitnes pensiju.

15. Barča nesekmīgi lūdza *BSH* piešķirt pensiju. Viņas prasība *Arbeitsgericht* (Darba

8 — *Bosch und Siemens Hausgeräte Altersfürsorge GmbH* pamatnostādnes, kas datētas ar 1984. gada 1. janvāri, 1992. gada 1. aprīļa redakcijā.

9 — Šajos secinājumos es izmantoju saīsinājumu "BSH", lai atsauktos gan uz atbildētāju pamata tiesvedībā (*Bosch und Siemens Hausgeräte Altersfürsorge GmbH*), gan arī uz sabiedrību *Bosch und Siemens Hausgeräte GmbH*.

strīdu tiesa) tika noraidīta, un *Landesarbeitsgericht* (Federālās zemes Darba strīdu tiesa) noraidīja viņas apelācijas sūdzību.

16. Ar iesniedzējtiesai iesniegto kasācijas sūdzību Barča *inter alia* apgalvoja, ka vecuma starpības noteikums pārkāpa vienlīdzīgas attieksmes principu un tādēļ tas nebija spēkā.

17. Iesniedzējtiesa uzskata, ka Barčas prasība nevar tikt apmierināta atbilstoši valsts tiesību aktiem. It īpaši, kaut gan Vācijas darba tiesībās ir iekļauts vispārējs vienlīdzīgas attieksmes princips, vecuma starpības noteikumam ir pamatots iemesls, proti, to risku ierobežošana, kurus uzņemas brīvprātīgas pensiju sistēmas, un mērķis padarīt šos riskus labāk kvantificējamus [10]. Šie apsvērumi ir cieši saistīti ar vecuma starpības noteikumu.

18. Tomēr iesniedzējtiesa nav pārliecināta, vai Vācijas darba tiesībās iekļautie vienlīdzīgas attieksmes vispārējā principa ierobežojumi var tikt atzīti par likumīgiem, ņemot vērā diskriminācijas aizlieguma vecuma dēļ principu, ko Tiesa identificēja spriedumā lietā *Mangold*.

19. Iesniedzējtiesa nav pārliecināta, vai, pamatojoties uz spriedumu lietā *Mangold*, vispārējais princips, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija, ir piemērojams situācijām neatkarīgi no tā, vai tām ir kāda saistība ar Kopienu tiesībām. Ja tas tā nav, tad šī tiesa vēlas saņemt paskaidrojumu par to, vai šāda saistība izriet vai nu no EKL 13. panta, vai arī no Direktīvas 2000/78, neskatoties uz to, ka notikumi, kuru rezultātā tika iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, notika pirms šīs direktīvas transponēšanas termiņa [11].

20. Iesniedzējtiesa atzīmē, ka, tā kā spriedums lietā *Mangold* izrietēja no tiesvedības privātpersonu starpā, tad šķiet, ka šis princips attiecībā uz šādiem strīdiem ir piemērojams "horizontāli". Tomēr spriedums lietā *Mangold* bija saistīts ar valsts tiesību aktu, kas paredzēja vecuma diskriminācijas aizlieguma izņēmumu. Iesniedzējtiesa jautā, vai šis princips ir piemērojams horizontāli tikai attiecībā uz šādiem noteikumiem par atkāpēm.

10 — Šo secinājumu 107. punktā es piedāvāju nedaudz atšķirīgu iesniedzējtiesas piedāvātā attaisnojuma interpretāciju.

11 — Es pārformulēju šo jautājumu tālāk 27. punktā.

21. Ja šis princips ir piemērojams, tad iesniedzējtiesa uzskata, ka tas ir attiecināms uz mirušo darba ņēmēju, nevis viņa atraitni. Tā uzskata, ka vecuma starpības noteikums varētu radīt netiešu diskrimināciju vecuma dēļ, pamatojoties uz to, ka iespēja, ka darba ņēmējs tiks ietekmēts, palielinās, palielinoties viņa vai viņas vecumam. Ja tas tā ir, tad iesniedzējtiesa uzskata, ka Vācijas tiesībās pieejamie šāda noteikuma pamatojumi ir piemērojami arī Kopienu tiesībās.

22. Visbeidzot, ņemot vērā uzņēmumu pensiju sistēmu raksturu un tiesiskās paļāvības aizsardzības principu, iesniedzējtiesai ir šaubas par to, cik lielā mērā vispārējam vecuma diskriminācijas aizlieguma principam būtu jādarbojas ar atpakaļejošu spēku.

23. Tādēļ iesniedzējtiesa jautā Tiesai:

"1) a) Vai Eiropas Kopienu primārās tiesības ietver vecuma diskriminācijas aizliegumu, kura piemērošana dalībvalstu tiesām ir jānodrošina arī gadījumos, ja diskriminējošai attieksmei, iespējams, nav saistības ar Kopienu tiesībām?

b) Gadījumā, ja uz pirmā jautājuma a) apakšpunktu tiek atbildēts noliedzoši: vai šāda saikne ar Kopienu tiesībām tiek izveidota ar EKL 13. pantu vai arī — pirms transponēšanas termiņa beigām — ar [Direktīvu 2000/78]?

2) Vai no atbildes uz 1. jautājumu izrietošais Kopienu tiesību aizliegums diskriminēt vecuma dēļ ir piemērojams arī privātiem darba devējiem, no vienas puses, un to darba ņēmējiem vai uzņēmuma pensijas saņēmējiem un viņus kā apgādniekus zaudējušām personām, no otras puses?

3) Gadījumā, ja uz 2. jautājumu tiek atbildēts apstiprinoši:

a) Vai šāds vecuma diskriminācijas aizliegums attiecas arī uz uzņēmumu pensiju sistēmu, saskaņā ar kuru netiek piešķirta pensija apgādnieku zaudējušai personai — pārdzīvojušajam laulātajam, ja tas ir vairāk nekā piecpadsmit gadus jaunāks par mirušo darba ņēmēju?

b) Gadījumā, ja uz trešā jautājuma a) apakšpunktu tiek atbildēts apstiprinoši: vai šādu noteikumu var pamatot ar faktu, ka darba devējs ir ieinteresēts ierobežot riskus, kas izriet no uzņēmuma pensiju sistēmas?

c) Gadījumā, ja uz trešā jautājuma b) apakšpunktu tiek atbildēts noliedzoši: vai attiecībā uz uzņēmuma pensiju tiesībām iespējamais vecuma diskriminācijas aizliegums ir piemērojams neierobežoti ar atpakaļejošu spēku vai arī attiecībā uz pagātni tas tiek ierobežots un, ja tā, cik lielā mērā?"

24. *BSH*, Vācija, Apvienotā Karaliste un Komisija ir iesniegušas rakstiskus apsvērumus. Šīs lietas dalībnieces un Nīderlande izteica mutiskus argumentus tiesas sēdē 2007. gada 10. oktobrī.

25. Pēc Apvienotās Karalistes lūguma šī lieta tika nodota izskatīšanai virspalātā.

Pirmais jautājums

26. Ar pirmā jautājuma a) punktu būtībā tiek vaicāts, vai Kopienu tiesības ietver vecuma diskriminācijas aizliegumu, kas ir piemērojams arī gadījumos, ja iespējami diskriminējošai attieksmei nav saistības ar Kopienu tiesībām.

27. Šķiet piemēroti uz šo jautājumu atbildēt plašāk un trīs daļās. Pirmkārt, vai pastāv Kopienu tiesību vispārējs princips, kas specifiski aizliedz vecuma diskrimināciju? Otrkārt, ja tāds pastāv, vai tas var tikt piemērots pat tad, ja situācija, kuras rezultātā ir ticis iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, neietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā (1. jautājuma a) punkts)? Treškārt, vai situācija, kuras rezultātā ir ticis iesniegts šis lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā (1. jautājuma b) punkts)?

Spriedums lietā Mangold un tā sekas

28. Lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu ir skaidri norādīts, ka iesniedzējtiesas jautājumi ir balstīti uz pieņēmumu, kas izriet no Tiesas sprieduma lietā *Mangold*, ka Kopienu tiesībās pastāv vispārējs princips, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija.

29. Apvienotā Karaliste apstrīd šo pieņēmumu. Tā apgalvo, ka ne starptautiski instrumenti, ne arī dalībvalstu konstitucionālās tradīcijas nedod pietiekamu pamatu šāda principa atzīšanai. Acīmredzamais EKL 13. panta veidotāju nolūks ļaut Kopienu likumdevējam pieņemt pasākumus, lai cīnītos ar *inter alia* vecuma diskrimināciju, netieši norāda, ka šāds princips nepastāv. Līdzīgā kārtā *BSH* apšauba to, vai pastāv pietiekami avoti, lai konstatētu vispārēju principu, ar ko tiek aizliegta vecuma diskriminācija. Vācija norāda, ka šāda vispārēja principa pastāvēšanas gadījumā Direktīvas 2000/78 pieņemšana un ieviešana būtu lieka. Tiesas sēdē Nīderlande atbalstīja Vācijas un Apvienotās Karalistes rakstiskos apsvērumus.

30. Spriedumā lietā *Mangold* Tiesa atzīmēja, ka pašā Direktīvā 2000/78 nav nostiprināts vienlīdzīgas attieksmes princips nodarbinātības un profesijas jomā. Tā vietā tā nosaka vispārēju sistēmu, lai cīnītos ar diskrimināciju direktīvā minēto iemeslu dēļ, "un pats princips, saskaņā ar kuru ir aizliegta šāda veida diskriminācija, kā tas izriet no minētās direktīvas pirmā un ceturtā apsvēruma, atrodams dažādos starptautiskos instrumentos un dalībvalstu kopējās konstitucionālajās tradīcijās" [12]. Turpinājumā Tiesa norādīja:

"75. Princips, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ, jāuzskata par Kopienu tiesību vispārējo principu. Tā kā valsts tiesiskais regulējums ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā, kā tas ir šajā gadījumā saistībā ar [apskatāmo valsts tiesību normu], kas ir Direktīvas 1999/70 [[13]] īstenošanas pasākums [..], Tiesai, kurai ir iesniegts prejudiciāls jautājums, ir jāsniedz interpretācija, kas vajadzīga, lai valsts tiesa varētu novērtēt, vai šis tiesiskais regulējums atbilst šādam principam [..].

12 — 74. punkts. Sprieduma angļu valodas tekstā ir kļūdaina atsauce uz trešo, nevis pirmo apsvērumu.

13 — Padomes 1999. gada 28. jūnija Direktīva 1999/70/EK par *UNICE*, *CEEP* un EAK noslēgto pamatnolīgumu par darbu uz noteiktu laiku (OV L 175, 43. lpp.).

76. Tā rezultātā vispārējā vienlīdzīgas attieksmes — it īpaši saistībā ar vecumu — principa ievērošana nevar būt atkarīga no tā, kad beidzas termiņš, kas dalībvalstīm piešķirts, lai transponētu direktīvu, ar kuru ir paredzēts ieviest vispārēju sistēmu, lai apkarotu diskrimināciju vecuma dēļ [..].

77. Šajos apstākļos valsts tiesai, kurā tiek izskatīts strīds par principu, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ, atbilstoši savai kompetencei ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kuru saskaņā ar Kopienu tiesībām bauda attiecīgie tiesību subjekti, un jāgarantē, lai tas tiktu nodrošināts pilnībā, nepiemērojot tādas valsts tiesību normas, kas, iespējams, ir pretrunā šim principam [..].

78. [..] Valsts tiesai ir jānodrošina, ka pilnībā tiek ievērots vispārējais princips, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ, nepiemērojot tādas valsts tiesību normas, kas ir pretrunā šim principam, kaut arī vēl nav beidzies [Direktīvas 2000/78] transponēšanai noteiktais termiņš."

31. Spriedums lietā *Mangold* ir zināmā mērā ticis kritizēts akadēmiskajā vidē. Šīs kritikas pamata tēma ir tas, ka Tiesa (pēc savas iniciatīvas, bez pamata un pretēji likumdevēja gribai) paplašināja direktīvas piemērošanas jomu [14], lai to piemērotu pirms tās pārejas perioda beigām un horizontālos apstākļos, novatoriski atsaucoties uz vispārēju Kopienu tiesību principu [15]. Līdz ar to vairāki komentētāji ir pauduši viedokli, ka Tiesa ir apdraudējusi tiešās iedarbības jēgu [16]. Turklāt šis spriedums tiek kritizēts tāpēc, ka tas ir radījis situāciju, kurā pastāv būtiska tiesiska nenoteiktība [17].

32. Arī četri ģenerāladvokāti ir izteikuši komentārus par spriedumu lietā *Mangold*.

14 — Skat., piemēram, Cavallini, J., "De la suppression des restrictions à la conclusion d'un contrat à durée déterminée lorsque le salarié est un senior", *La semaine juridique Sociale*, 2005, no 25. līdz 28. lpp.; Dubos, O., "La Cour de justice, le renvoi préjudiciel, l'invocabilité des directives: de l'apostasie à l'hérésie?", *La Semaine juridique*, 2006, no 1295. līdz 1297. lpp.; LeClerc, O., "Le contrat de travail des seniors à l'épreuve du droit communautaire", *Recueil Dalloz*, 2006, no 557. līdz 561. lpp.; Nicolella, M., "Une application anticipée des directives non transposées?", *Gazette du palais*, 2006, 22. lpp.; Dubout, E. par spriedumu lietā "Mangold" publikācijā *Revue des affaires européennes*, 2005, no 723. līdz 733. lpp.; Masson, A. un Micheau, C., "The Werner Mangold Case: An Example of Legal Militancy", *European Public Law*, 2007, no 587. līdz 593. lpp.; *Editorial Comments*, *Common Market Law Review*, 2006, no 1. līdz 8. lpp.

15 — Skat., piemēram, Riesenhuber, K., "Case Note" publikācijā *European Review of Contract Law*, 2007, 62. lpp.; Swift, J., "Pale, stale, male", *New Law Journal*, 2007, no 532. līdz 534. lpp.; *Editorial Comments*, *Common Market Law Review*, minēts iepriekš. No tiesību perspektīvas attieksme pret to ir pozitīva rakstā Schiek, D., "The ECJ Decision in Mangold: A Further Twist on Effects of Directives and Constitutional Relevance of Community Equality Legislation", *Industrial Law Journal*, 2006, no 329. līdz 341. lpp.

16 — Skat., piemēram, Cavallini, Dubos, *Editorial Comments*, *Common Market Law Review*, visi minēti 14. zemsvītras piezīmē.

17 — Skat., piemēram, Swift, Cavallini, Nicolella, Dubout, Masson/Micheau, (minēti 14. un 15. zemsvītras piezīmē); Martin, D., "L'arrêt Mangold — Vers une hiérarchie inversée du droit à l'égalité en droit communautaire?", *Journal des tribunaux du travail*, 2006, no 109. līdz 116. lpp.

33. Lietā *Chacón Navas* [18] ģenerāladvokāts Hēlhuds [*Geelhoed*] atzīmēja potenciāli plašās ekonomiskās un finansiālās sekas, kādas var izraisīt prasības par vienlīdzīgu attieksmi, kas ir balstītas uz EKL 13. pantā izklāstītajiem aizliegumiem. Uz EKL 13. pantu balstītu pasākumu interpretāciju nedrīkst paplašināt, atsaucoties uz šajā pantā minēto frāzi "nepārsniedzot pilnvaras, ko Kopienai piešķir [Līgums]", un vēl jo mazāk — atsaucoties uz vispārējo vienlīdzības politiku. Šāda pieeja apdraudētu lēmumus, kurus dalībvalstis pieņem, īstenojot savu atlikušo kompetenci. Līdz ar to viņš ieteica vairāk ierobežotu interpretāciju un piemērošanu nekā to, ko Tiesa pieņēma spriedumā lietā *Mangold*.

34. Lietā *Lindorfer* [19] es minēju, ka vecuma diskriminācijas aizliegums, uz kuru Tiesa norādīja spriedumā lietā *Mangold*, bija konkrēta izpausme vispārējam vienlīdzības likuma priekšā principam. Līdz ar to es uzskatīju, ka labāka sprieduma lietā *Mangold* izpratne bija tāda, ka diskriminācija vecuma dēļ vienmēr ir bijusi aizliegta atbilstoši vispārējam vienlīdzības principam un ka Direktīva 2000/78 ir radījusi konkrētu, detalizētu sistēmu, lai cīnītos ar *inter alia* šo diskrimināciju. Vēlāk šajos secinājumos es šo ieteikto interpretāciju izskaidrošu sīkāk.

35. Ģenerāladvokāts Mazaks [*Mazák*] lietā *Palacios de la Villa* [20] piedāvāja plašu sprieduma lietā *Mangold* kritiku. Viņš atzīmēja, ka spriedumā lietā *Mangold* minētie starptautiskie instrumenti un konstitucionālās tradīcijas paredz vispārējo vienlīdzīgas attieksmes principu, tomēr tas, ka no tā tiek izsecināts, ka pastāv specifisks princips, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija, ir drosmīgs un nozīmīgs solis. Vispārējs vienlīdzīgas attieksmes princips *potenciāli* nozīmē diskriminācijas aizliegumu jebkāda iemesla dēļ, kuru varētu uzskatīt par nepieņemamu, līdz ar ko specifiskie aizliegumi ir šī vispārējā principa īpaša izpausme. Tomēr secināt, ka no vispārējā vienlīdzības principa izriet diskriminācijas noteikta iemesla dēļ aizliegums, ir pavisam kas cits, un iemesli šādai rīcībai nepavisam nav pārliecinoši. Turklāt ne EKL 13. pants, ne arī Direktīva 2000/78 noteikti neatspoguļo jau pastāvošu visu to diskriminācijas veidu aizliegumu, uz kuriem šie tiesību akti attiecas. Drīzāk abos šajos gadījumos pamata iecere ir bijusi uzticēt šajā sakarā veikt attiecīgas darbības Kopienu likumdevējam un dalībvalstīm. Šķiet, ka arī Tiesa izdara šādu secinājumu spriedumā lietā *Grant* [21], kurā tā konstatēja, ka Kopienu tiesību akti tā brīža attīstības stadijā neaizliedza diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

36. Visnesenāk ģenerāladvokāts Ruiss-Harabo Kolomers [*Ruiz-Jarabo Colomer*]

18 — 2006. gada 16. marta secinājumi lietā C-13/05 (2006. gada 11. jūlija spriedums, Krājums, I-6467. lpp., secinājumu 46.–56. punkts).

19 — 2006. gada 30. novembra secinājumi lietā C-227/04 P (2007. gada 11. septembra spriedums, Krājums, I-6767. lpp., it īpaši secinājumu 52.–58. punkts).

20 — 2007. gada 15. februāra secinājumi lietā C-411/05 (2007. gada 16. oktobra spriedums, Krājums, I-8531. lpp., it īpaši secinājumu 87.–97. un 132.–138. punkts).

21 — 1998. gada 17. februāra spriedums lietā C-249/96 (*Recueil*, I-621. lpp.).

lietā *Maruko* [22] ir uzskatījis, ka diskriminācijas aizlieguma seksuālās orientācijas dēļ "būtiskums" atšķiras no tās dimensijas, ko Tiesa piedēvēja diskriminācijas vecuma dēļ aizliegumam spriedumā lietā *Mangold*.

37. Tiesa tagad ir pasludinājusi savus spriedumus šajās četrās lietās. Neraugoties uz (vai, iespējams, ņemot vērā) tās ģenerāladvokātu komentāriem, nevienā no šiem spriedumiem Tiesa nepārskatīja — un pat nepieminēja — spriedumu lietā *Mangold* attiecībā uz to, ka pastāv vispārējs Kopienu tiesību princips, kas aizliedz vecuma diskrimināciju.

38. Lietā *Lindorfer* Tiesa bija atsākusi mutvārdu procesu un nozīmējusi jaunu tiesas sēdi, kurā tā lūdza lietas dalībniekiem paust viedokli *inter alia* par principa, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija, piemērošanas jomu attiecībā uz aktuāro vērtību aprēķināšanu, pārnesot uz Kopienu pensiju sistēmu tiesības, kas ir iegūtas atbilstoši valsts pensiju sistēmai. Tomēr tā izlēma šo lietu, pamatojoties vienīgi uz dzimumu diskrimināciju. Ir mazāk pārsteidzoši, ka Tiesa vispār neatsaucās uz vecuma diskrimināciju spriedumos lietās *Chacón Navas* un *Maruko*, kas attiecīgi attiecās uz invaliditātes diskrimināciju un diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

39. Spriedums lietā *Palacios de la Villa* konkrēti attiecās uz vecuma diskrimināciju. Šajā spriedumā Tiesa vispirms noteica, ka apskatāmais valsts tiesību akts (atbilstoši kuram tāpēc, ka darba ņēmējs bija sasniedzis šajā tiesību aktā paredzēto pensijas vecumu, tika automātiski pārtraukts viņa darba līgums) radīja atšķirīgu attieksmi, kas ir tieši balstīta uz vecumu. Turpinājumā Tiesa atzina, ka Direktīva 2000/78, kuras transponēšanas periods attiecīgajā laikā jau bija beidzies, bija piemērojama attiecībā uz notikumiem, kuru rezultātā bija izcēlies valsts tiesā izskatāmais strīds. Līdz ar to tā varēja izlemt šo lietu, atsaucoties uz direktīvu. Tiesa konstatēja, ka šo pasākumu objektīvi un saprātīgi pamatoja likumīgs mērķis, kas attiecās uz nodarbinātības politiku un darba tirgu, un piekrita, ka tas bija piemērots un nepieciešams līdzeklis, lai sasniegtu šo mērķi. Tiesa neminēja vispārēju principu, atbilstoši kuram ir aizliegta vecuma diskriminācija.

40. Tiesas pieeja spriedumā lietā *Palacios de la Villa*, kurā, ņemot vērā Direktīvu

22 — 2007. gada 6. septembra secinājumi lietā C-267/06 (2008. gada 1. aprīļa spriedums, Krājums, I-1757. lpp., secinājumu 78. punkts un uz to attiecinātās zemsvītras piezīmes).

2000/78, tiek analizēts valsts tiesību akts, kas tieši paredz nelabvēlīgu attieksmi, pamatojoties uz vecumu, un tiek secināts, ka šis akts ir pieņemams, ir ļoti atšķirīga no pieejas spriedumā lietā *Mangold*, kurā Tiesa atzina, ka valsts tiesai bija pienākums nepiemērot valsts tiesību normas, kas ir pretrunā vecuma diskriminācijas aizlieguma principam.

41. Šobrīd izskatāmajā lietā (tāpat kā lietā *Mangold*) apskatāmajā laika posmā nebija beidzies Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņš. Tādēļ Tiesai atkal potenciāli var būt jāaplūko jautājums par to, vai pastāv specifisks Kopienu tiesību princips, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija.

Vai Kopienu tiesībās pastāv vispārējs princips, ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija?

42. Vispārējais vienlīdzības princips ir viens no Kopienu pamatprincipiem [23]. Noteikumi par vienlīdzību likuma priekšā ir atrodami dalībvalstu kopējās konstitucionālajās tradīcijās [24]. Tāpat vispārējas norādes uz vienlīdzīgu attieksmi parādās vairākos starptautiskos instrumentos [25]. Konkrēti Eiropas Cilvēktiesību konvencija 14. pantā (kura virsraksts ir "Diskriminācijas aizliegums") nosaka: "Šajā Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana ir nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, ticības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, valstiskās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai nacionālajai minoritātei, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai jebkura cita stāvokļa." [26] Līdz ar to var ticami uzskatīt, ka vispārējais vienlīdzības princips ir "pats princips, saskaņā ar kuru ir aizliegta šāda veida diskriminācija, [kas ir minēta EKL 13. pantā]", un tā "[avots]" ir "atrodams dažādos starptautiskos instrumentos un dalībvalstu kopējās konstitucionālajās tradīcijās" [27].

23 — Skat. 2006. gada 3. oktobra spriedumu lietā C-17/05 *Cadman* (Krājums, I-9583. lpp., 28. punkts). Šī frāze ar nelielām izmaiņām tiek izmantota viscaur Tiesas judikatūrā, šķiet, sākot ar 1977. gada 19. oktobra spriedumu apvienotajās lietās 117/76 un 16/77 *Ruckdeschel* (*Recueil*, 1753. lpp., 7. punkts).

24 — Skat. Komisijas Ziņojumu par dalībvalstu tiesību normām cīņai ar diskrimināciju, pieejams interneta vietnē http://ec.europa.eu/employment_social/labour_law/docs/reportmsdiscrimination_en.pdf.

25 — Skat. iepriekš 5. zemsvītras piezīmi.

26 — Kā skaidri izriet no frāzes "šajā Konvencijā minēto", 14. pants nav patstāvīga tiesību norma, bet gan tāda, kas darbojas saistībā ar citām konvencijā garantētām materiālām tiesībām. Tomēr 12. protokolā ir paredzēts šāds patstāvīgs diskriminācijas aizliegums (no ES dalībvalstīm šo protokolu ir ratificējušas tikai Kipra, Somija, Luksemburga, Nīderlande, Rumānija un Spānija). Var atzīmēt, ka diskriminācija vecuma dēļ nav konkrēti minēta nevienā no šiem garajiem (kaut gan ne izsmeļošajiem) sarakstiem.

27 — Visi citāti no sprieduma lietā *Mangold*, minēts 2. zemsvītras piezīmē, 74. punkts. Frāze "dalībvalstu kopējās konstitucionālajās tradīcijās" tradicionāli tiek izmantota par pamatu Kopienu tiesību pamatprincipa identificēšanai (skat. LES 6. panta 2. punktu, kas kodificē Tiesas agrāko judikatūru).

43. Jebkāda skaidra un konkrēta diskriminācijas vecuma dēļ aizlieguma saknes ir mazāk senas. Kā es atzīmēju savos secinājumos lietā *Lindorfer*, šāds konkrēts aizliegums gan valstu gan starptautiskajā kontekstā ir pārāk nesens un pārāk nevienmērīgs, lai droši varētu teikt, ka tas atbilst minētajai formulai [28]. Patiešām, tik nesen kā 1999. gadā Komisija publiski atzina: "Dalībvalstīs ir ļoti maz tiesību aktu par vecuma diskrimināciju." [29]

44. Ir vērts apstāties, lai noskaidrotu, kāpēc tas tā ir. Ja tiek ņemts vērā klasisks vienlīdzības principa formulējums, piemēram, Aristoteļa "līdzīga attieksme pret līdzīgiem gadījumiem" [30], tad joprojām ir jāatbild uz būtisko jautājumu par to, kurus aspektus ir jāuzskata par būtiskiem attiecībā uz vienlīdzīgu attieksmi un kurus par tādiem nav jāuzskata [31]. Jebkurā kopā cilvēki būs līdzīgi cits citam dažos aspektos un atšķirīgi — citos. Tādēļ tādai maksimai, kāda ir Aristoteļa izvirzītā, nav satura, ja netiek noskaidrots, kādas atšķirības ir jāņem vērā apskatāmo mērķu sasniegšanai. Piemēram, ja likums, atbilstoši kuram cilvēki ar rudiem matiem netiek ielaisti restorānos, tiek kritizēts kā netaisnīgs, tad tas ir balstīts uz pieņēmumu, ka, lai baudītu maltīti restorānā, matu krāsai nav nozīmes. Tādēļ ir skaidrs, ka kritēriji, atbilstoši kuriem tiek noteiktas vērā ņemamās līdzības un atšķirības, ir atkarīgi no konkrētas personas vai sabiedrības morālajiem pamatuzskatiem [32].

45. Īss ieskats vēsturē parādīs, ka pēc sīkākas analīzes frāzes par "vienlīdzību" bieži ir nozīmējušas "vienlīdzīgu attieksmi noteiktos aspektos pret personām maģiskā apļa iekšienē", nevis "vienlīdzīgu attieksmi visos vērā ņemamos aspektos pret pilnīgi visiem". Perikla laika Atēnās polisas pilsoņi varētu apgalvot, ka viņiem bija tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi attiecībā uz pieeju tiesām vai pilsoņu tiesību attīstību [33]; tomēr vienlīdzības jēdziens neietvēra vienlīdzīgu attieksmi šajā sakarā pret metikiem [34] vai vergiem pretstatā pilsoņiem. Līdzīgā kārtā vienlīdzība Spartā — kas bija salīdzinoši

28 — Secinājumi lietā *Lindorfer*, minēti 19. zemsvītras piezīmē, 55. punkts, atsaucoties uz spriedumu lietā *Mangold*, minēts 2. zemsvītras piezīmē, 74. punkts.

29 — Skat. Komisijas Ziņojumu par dalībvalstu tiesību normām cīņai ar diskrimināciju, minēts 24. zemsvītras piezīmē, 70. lpp.; turklāt skat. Sargeant, M. (red.), *The Law on Age Discrimination in the EU* (2008).

30 — *Nicomachean Ethics*, V.3. 1131a10-b15; *Politics*, III.9.1280 a8-15, III. 12. 1282b18-23.

31 — Turklāt skat. Gosepath, S., "Equality", izdevumā Zalta, E. N. (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2007. gada rudens izdevums), pieejams interneta vietnē http://plato.stanford.edu/archives/fall2007/entries/equality/.

32 — Skat. Hart, H. L. A., *The Concept of Law* (2. izd., 1994), no 159. līdz 163. lpp.

33 — Skat. Perikla bēru oratoriju atēnietim, kas miris pirmajā (galu galā postošā) kara pret Spartu gadā: "Mūsu pārvaldes forma nesacenšas ar citām valdībām. Mūsu pārvalde neatdarina mūsu kaimiņu pārvaldes, bet gan ir tām par piemēru. Ir taisnība, ka mēs tiekam dēvēti par demokrātiju, jo pārvaldīšana ir daudzu, nevis dažu rokās. Tomēr, kaut gan pastāv vienāda taisnība it visiem to privātos strīdos, tiek atzīta arī izcilība; un, ja pilsonis ir kādā veidā izcēlies, viņam tiek dota priekšroka valsts dienestā nevis kā privilēģija, bet gan kā atalgojums par nopelniem. Tāpat arī nabadzība nav šķērslis, jo cilvēks var dot labumu savai valstij neatkarīgi no viņa stāvokļa" (Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, *Book* II, XXXV–XLVI, XXXVII lappuse, Bendžamina Joveta [*Benjamin Jowett*] tulkojums angļu valodā (1881)).

34 — Pastāvīgs iedzīvotājs, kas ir citas valsts pilsonis, kam ir dažas, bet ne visas pilsonības priekšrocības.

atšķirīgs modelis — neattiecās uz helotiem [35] un vergiem. Abas šīs sistēmas (protams) neaptvēra sievietes. Tuvāk mūsu laikam, kaut gan Amerikas Savienoto Valstu Neatkarības deklarācijā tika norādīts, ka "visi cilvēki ir radīti vienādi" [36], tomēr patiesi vienlīdzīgu attieksmi sāka attiecināt arī uz melno vergu pēctečiem tikai pēc Pilsoņu kara un salīdzinoši ilga laika posma pēc tam [37]. Lielā daļā Eiropas un Vidusjūras baseina [valstu] vēstures diskriminācija reliģijas dēļ šķita pilnīgi dabiska un pat atbilstoša Dieva gribai.

46. Īsumā, atbildes uz jautājumiem "uz ko attiecas vienlīdzīgas attieksmes princips?" un "kādus ekonomiskās, sociālās, politiskās, pilsoniskās un privātās dzīves aspektus aptver šis princips?" nav nemaināmas. Šīs atbildes attīstās kopā ar sabiedrību. Attīstības gaitā likumi atspoguļo izmaiņas, sākot tieši norādīt, ka noteiktas diskriminējošas attieksmes formas, kas iepriekš nav ievērotas vai (ja tās ir ievērotas) paciestas, vairs netiks paciestas. Šādas juridiskas izmaiņas ir vispārējā vienlīdzības principa paplašinājums — jauna un tālāka izpausme.

47. Spriedums lietā *Marshall I* [38] liecina par to, ka EK tiesības no paša sākuma neuzskatīja vecumu par acīmredzami netaisnīgu pamatu, uz kura var tikt balstītas atšķirības. Minētajā lietā Tiesa saskārās ar vecumu kā darba attiecību pārtraukšanas pamatu. Tiesa atbildēja, konstatējot, ka noteiktiem Direktīvas 76/207, kas garantē vienlīdzīgu attieksmi pret dzimumiem attiecībā uz darba apstākļiem, noteikumiem var būt tieša iedarbība un ka, kaut gan šai direktīvai *nebija* "horizontālas" tiešas iedarbības, Maršala [*Marshall*] varēja uz to balstīties "vertikāli", jo viņas darba devēja, atbildētāja veselības iestāde, bija valsts atzars. Šis pazīstamais spriedums šķietami norāda, ka 1986. gadā atšķirība vecuma dēļ (atšķirībā no dzimuma) tika uzskatīta par acīmredzami nozīmīgu attiecībā uz darba attiecību pārtraukšanu un attiecīgi par pieņemamu atbilstoši EK tiesību vispārējam vienlīdzības principam. Ja tas tā nebūtu bijis, var pieņemt,

35 — Kalpotāju klase senajā Spartā, kuru stāvoklis bija pa vidu starp parastiem vergiem un brīviem Spartas pilsoņiem.

36 — "Uzskatām par skaidru patiesību, ka visi cilvēki ir radīti vienādi, ka viņiem Radītājs ir devis noteiktas neatņemamas tiesības, starp kurām ir dzīvība, brīvība un tiekšanās pēc laimes [..]" (Neatkarības deklarācija, 1776. gada 4. jūlijs).

37 — Amerikas Savienoto Valstu Augstākajai tiesai bija būtiska loma procesā, kura laikā tika konstatēts, ka diskriminācija rases dēļ nebija pieļaujama. Skat., piemēram, spriedumu lietā *Brown/Board of Education of Topeka*, 349 U.S. 294 (1954), kurā Augstākā tiesa atcēla tās agrāko spriedumu lietā *Plessy/Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896), kurā tā bija atzinusi, ka "atsevišķas, bet vienādas" iestādes, tajā skaitā skolas, "baltajai un krāsainajai rasei" bija konstitucionālas. Agrākajā spriedumā atšķirīgas domas pauda tikai tiesnesis Džons Maršals Harlans [*John Marshall Harlan*], norādot, ka "Konstitūcija neredz krāsas un nepazīst un nepacieš klases tās pilsoņu starpā".

38 — 1986. gada 26. februāra spriedums lietā 152/84 *Marshall/Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority* (*Recueil*, 723. lpp.).

ka Maršala būtu varējusi balstīties uz diskriminācijas aizliegumu vecuma dēļ, lai pastiprinātu savu pamata argumentu.

48. Tikko ir radusies iespējama (jauna) principa piemērošanas joma, dabisks nākamais solis ir to definēt precīzāk un pieņemt noteikumus, lai cīnītos ar noskaidroto diskrimināciju [39].

49. Ir jāatzīst, ka var būt iespējams risināt atsevišķas situācijas (kas ir saistītas ar kāda veida acīmredzamu, rupju vai patvaļīgu vecuma diskrimināciju), neatkarīgi piemērojot vienlīdzīgas attieksmes neatkarīgi no vecuma principu tā tiešajā, nenopulētajā formā. Tomēr, ja situācija ir sarežģītāka un robeža starp attaisnojamu atšķirīgu attieksmi un neattaisnojamu diskrimināciju ir mazāk acīmredzama, tad, lai efektīvi cīnītos ar diskrimināciju, noteikti ir arī sīkāk jāizskaidro attiecīgas definīcijas. EKL 13. pants paredz juridisko pamatu likumdošanas darbībai EK līmenī, lai "cīnītos" ar dažādām nepieņemamas nevienlīdzīgas attieksmes formām — *inter alia* ar diskrimināciju vecuma dēļ. Līdz ar to tas ļauj Kopienu likumdevējam precīzāk definēt (*inter alia*) vecuma diskrimināciju un pieņemt noteikumus, kas ir paredzēti tās novēršanai.

50. Līdz ar to pašos pamatos ir kļūdains jebkāds arguments par to, ka, ja jau būtu pastāvējis princips, atbilstoši kuram tiek aizliegta diskriminācija vecuma dēļ, nebūtu nepieciešams EKL 13. pants vai Direktīva 2000/78. Tieši *tāpēc, ka* tagad ir ticis atzīts, ka vispārējais vienlīdzības princips ietver arī vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma, tāda pilnvaras piešķiroša tiesību norma kā EKL 13. pants *kļūst* nepieciešama un pamatoti tiek izmantota kā pamats detalizētai likumdevēja rīcībai.

51. Šīs monētas pretējā puse ir tas, ka brīdī, kad EK Līgumā tika iekļauts 13. pants, nevar būt pastāvējuši *detalizēti* specifiski "diskriminācijas dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ" aizliegumi. Ja tas tā būtu, tad patiešām pastāvētu risks, ka EKL

39 — Salīdz. ar Dworkin, R., *Taking Rights Seriously*, 1977, no 22. līdz 28. lpp., kurš definē starpību starp noteikumiem un principiem, atsaucoties uz to norādītā virziena raksturu. Principā ir paredzēts iemesls, kas runā par labu vienam virzienam, bet tā rezultātā nav jāpieņem konkrēts lēmums. Noteikumā ir izklāstītas tiesiskas sekas, kas automātiski izriet, ja ir izpildīti paredzētie nosacījumi. Un otrādi — noteikumiem nav līdzsvara dimensijas, kas piemīt principiem: ja savstarpējā pretstatā nonāk divi noteikumi, tad vienam no tiem ir jābūt nepiemērojamam vai spēkā neesošam, kamēr divus pretrunīgus principus var savstarpēji izsvērt.

13. pants varētu būt lieks [40]. Vēl jo mazāk šie aizliegumi varētu būt radušies tieši tajā brīdī pilnībā bruņoti kā Atēna no Zeva galvas.

52. Manu šeit izvirzīto analīzi atbalsta EKL 13. pantā paredzētā pilnvaras piešķirošā noteikuma sīkāka analīze.

53. Pirmkārt, EKL 13. pants noteic, ka tas darbojas, "neskarot pārējos [..] Līguma noteikumus" (un līdz ar to *a fortiori* Kopienu tiesību pamatā esošos vispārējos principus). Tas, ka tas tiek izmantots kā juridiskais pamats detalizētiem pasākumiem, lai cīnītos *inter alia* pret diskrimināciju vecuma dēļ, neskar vispārējo vienlīdzības principu. Drīzāk tas ļauj efektīvāk attīstīt šī vispārējā principa specifiskās izpausmes.

54. Otrkārt, EKL 13. pants ļauj Padomei (ar vienprātīgu lēmumu) pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu "paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju" dažādu konkrētu iemeslu dēļ. Pats šis pants nedefinē šos diskriminācijas veidus. Tā sākotnējais pieņēmums ir, ka tie diemžēl pastāv un tiem ir (aktīvi) jāpretojas. Pārņemot stafeti no EKL 13. panta, arī Direktīvas 2000/78 sākotnējais pieņēmums ir, ka pastāv noteikti diskriminācijas veidi. Turpinājumā — atsaucoties nevis uz konkrētiem šādu diskriminācijas veidu aizliegumiem, bet gan (vispārīgi) uz nepieciešamību ievērot pamattiesības — tā definē, ko nozīmē vienlīdzīgas attieksmes princips noteiktos kontekstos, kas ir obligāts priekšnoteikums šī principa ievērošanai.

55. Treškārt, Kopienu likumdevējs ir rīkojies, pieņemot, ka direktīvas, kas ir pieņemtas, balstoties uz EKL 13. pantu, ne tikai atvieglo to diskriminācijas veidu aizliegumu piemērošanu, kas ir balstīti uz šajā Līguma pantā uzskaitītajiem pamatiem. Tās arī definē šo aizliegumu precīzo piemērošanas jomu noteiktos kontekstos [41]. Es neuzskatu, ka tas ir pretrunā pieņēmumam, ka attiecīgais pamatprincips (ka ir jāaizliedz diskriminācija

40 — Ir iespējams, ka Padome atbilstoši EKL 308. pantam (bijušais 235. pants) kopumā ar 2. pantā uzskaitītajiem Kopienas mērķiem būtu varējusi paredzēt turpmāku detalizētu rīcību, lai cīnītos ar konkrētām diskriminācijas formām, kuras visas jau aizliedz Kopienu tiesību vispārējie principi. Ir skaidrs, ka dalībvalstīm šķita, ka šādai rīcībai būtu nepieciešams atsevišķs juridisks pamatojums Līgumā, un attiecīgi tās to paredzēja EKL 13. panta formā.

41 — Salīdzinājumam skat. Rasu diskriminācijas direktīvu, it īpaši 2. pantu ("Diskriminācijas jēdziens") un 3. pantu ("Piemērošanas joma").

vecuma dēļ) jau ir radies. Drīzāk man šķiet, ka — ņemot vērā praktiskus juridiskus apsvērumus — ir iespējams efektīvi cīnīties tikai pret ļaunumu, kas ir ticis rūpīgi un konkrēti definēts.

56. Tas būtībā tā ir tāpēc, ka atšķirība starp (pieļaujamu) atšķirīgu attieksmi un (nepieļaujamu) diskrimināciju [42] ir atkarīga nevis no tā, vai attieksme pret cilvēkiem ir atšķirīga, bet gan no tā, vai sabiedrība kā *attaisnojamus* pieņem kritērijus, kuru piemērošanas rezultātā rodas atšķirīga attieksme, vai, gluži pretēji, šie kritēriji tiek uzskatīti par patvaļīgiem [43]. Lai risinātu šo jautājumu, būs nepieciešami detalizēti tiesību akti: lai klasificētu noteiktu kritēriju piemērošanu noteiktos apstākļos kā pieļaujamu vai nepieļaujamu un padarītu šo klasifikāciju juridiski saistošu.

57. Tādēļ es piekrītu Tiesai spriedumā lietā *Mangold*, ka šī principa izcelsme — tas ir, koncepta, ka tagad nav pieļaujami diskriminēt atbilstoši kādam no EKL 13. pantā uzskaitītajiem pamatiem, izcelsme — nav Direktīvā 2000/78 kā īstenošanas direktīvā, ne arī EKL 13. pantā pašā par sevi. Tā ir jāatrod agrākā laikā un vietā [44].

58. Savos secinājumos lietā *Lindorfer* [45] es minēju, ka diskriminācija vecuma dēļ vienmēr ir bijusi aizliegta atbilstoši vispārējam vienlīdzības principam, kas veido Kopienu tiesību daļu. Man šķiet, ka kopš Kopienu tiesību rašanās brīža tās patiešām būtu aizliegušas atsevišķas atšķirības, kas ir balstītas uz vecumu. Pieņemsim, ka (piemēram) 1960. gadā dalībvalsts būtu atļāvusi citu dalībvalstu darba ņēmēju brīvu pārvietošanos, izņemot tos darba ņēmējus, kuru vecums ir no 28 līdz 29 gadiem un no 52 līdz 53 gadiem. Ir skaidrs, ka uz šādu (maz ticamu) sistēmu būtu attiecies vispārējais vienlīdzīgas attieksmes princips, kas vienmēr ir bijis Kopienu tiesību daļa. Atšķirīga attieksme pret darba ņēmējiem atbilstoši šīm divām vecuma grupām tiktu uzskatīta par patvaļīgu un nepieļaujamu. Kopš tā laika

42 — Attiecībā uz šo terminoloģijas atšķirību skat. Bossuyt, M., *L'interdiction de la discrimination dans le droit international des droits de l'homme*, 1976, no 7. līdz 27. lpp.

43 — Tā (piemēram) princips, kas ir pamatā resursu normēšanai, ir konkrētu kritēriju piemērošana, lai nošķirtu potenciālos saņēmējus, un līdz ar to deficītu resursu sadalīšana. Tiek pieņemti kritēriji, kas tiek uzskatīti par attaisnojamiem; pret citiem kritērijiem tiek izdarīta pretestība kā pret tādiem, kas ir patvaļīgi vai negodīgi. Tomēr tas, kas ir attaisnojams, tiek noteikts atkarībā no viedokļa, kāds ir izveidojies sabiedrībai konkrētajā vietā un laikā. Turklāt skat. ģenerāladvokāta Pojareša Maduru [*Poiares Maduro*] 2008. gada 31. janvāra secinājumus lietā C-303/06 *Coleman*, 16. punkts, un manus 2008. gada 24. aprīļa secinājumus lietā C-353/06 *Grunkin un Paul*, 62. un 71. punkts, un skat. attiecībā uz patvaļības elementu diskriminācijā: *Bossuyt*, minēts 42. zemsvītras piezīmē, no 37. līdz 39. un no 97. līdz 128. lpp.

44 — Es domāju, ka pāreja no jēdziena līdz pilnai ieviešanai biežāk būs evolucionāra, nevis notiks kāda "lielā sprādziena" rezultātā. Piemēram, būtu grūti norādīt uz precīzo brīdi, kad laikā no (apmēram) 1780. līdz 1807. gadam radās princips, kas, pateicoties tādiem reformistiem kā Pīters Pekards [*Peter Peckard*], Tomass Klarksons [*Thomas Clarkson*] un Viljams Vilberforss [*William Wilberforce*], tika konkrēti pausts "An Act for the Abolition of the Slave Trade" (Likums par vergu tirdzniecības atcelšanu) (47 *Georgii* III, *Session* 1, *cap*. XXXVI).

45 — Minēti 19. zemsvītras piezīmē.

pagājušo gadu gaitā sabiedrības attieksme pret mazāk acīmredzamām atšķirīgas attieksmes vecuma dēļ formām ir mainījusies no automātiskas pieņemšanas uz koncentrētu analīzi.

59. Manis izklāstīto iemeslu dēļ man šķiet, ka spriedums lietā *Mangold* ir jāizprot tādā veidā, ka tas apstiprina, ka diskriminācija vecuma dēļ ir specifiska tās diskriminācijas izpausme, ko aizliedz Kopienu tiesībās labi pazīstamais vispārējais vienlīdzīgas attieksmes princips — princips, kas ir daudz senāks nekā EKL 13. pants un Direktīva 2000/78. Tātad EKL 13. pants pilda tam piešķirto lomu, tieši atzīstot atsevišķus konkrētus (jaunus) diskriminācijas veidus un ļaujot Kopienu likumdevējam rīkoties, lai cīnītos ar tiem noteiktos veidos un noteiktos kontekstos.

60. Šāda interpretācija arī atbilst Direktīvas 2000/78 lomai un struktūrai.

61. Pirmkārt, šī direktīva konkrēti pievēršas jautājumam par cīņu pret diskrimināciju nodarbinātībā un profesijā, kas *inter alia* ir balstīta uz vecumu [46]. Ir skaidrs, ka vecuma diskriminācija var notikt arī citos kontekstos; tomēr tiem (vēl) nav pievērsusies uz EKL 13. pantu balstīta ieviešanas direktīva.

62. Otrkārt, nav šaubu, ka dalībvalstis paredzēja, ka pēc tam, kad būs beidzies transponēšanas termiņš, vienlīdzīgai attieksmei, *kas izriet no direktīvas*, patiešām jātiek piemērotai "horizontāli" "visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēs" [47].

63. Treškārt, kaut gan direktīva definē, ko nozīmē vienlīdzīgas attieksmes princips attiecībā uz tās piemērošanas jomā ietilpstošiem jautājumiem [48], un arī definē tiešu un netiešu diskrimināciju [49], ir skaidrs, ka tajā ir paredzēts, ka atšķirīga attieksme vecuma dēļ nodarbinātības un profesijas kontekstā *ne* vienmēr būs pretlikumīga diskriminācija.

46 — Skat. virsrakstu, preambulu un 1. pantu.

47 — 3. panta 1. punkts.

48 — 2. panta 1. punkts.

49 — Attiecīgi 2. panta 2. punkta a) apakšpunkts un 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts. Šo tiesību normu teksts balstās uz Tiesas pastāvīgo judikatūru par dzimumu diskrimināciju.

Tādējādi tā nošķir "atšķirīgo attieksmi, kas ir attaisnota konkrēti ar likumīgu nodarbinātības politiku, darba tirgu un profesionālās izglītības mērķiem, un diskrimināciju, kura jāaizliedz" [50]. Tādēļ izšķiroši ir tas, ka tā paredz specifisku noteikumu kopas, kas paredz parametrus attiecībā uz to, kāda atšķirīga attieksme, pamatojoties uz (*inter alia*) vecumu, ir pieņemama (un kāpēc).

64. Turklāt to, ka bija iecerēta niansēta pieeja diskriminācijas aizliegumam vecuma dēļ, apstiprina fakts, ka Kopienu likumdevējs izvēlējās direktīvu kā ieviešanas pasākumu atbilstoši EKL 13. pantam. Ja ieviešana tiek veikta, izmantojot regulu, tad Kopienu tiesību akts "uzliek saistības kopumā un ir tieši [piemērojams] visās dalībvalstīs" [51]. Pretstatā tam, direktīvas "tām dalībvalstīm, kurām tās adresētas, uzliek saistības attiecībā uz sasniedzamo rezultātu, bet ļauj šo valstu iestādēm noteikt to īstenošanas formas un metodes" [52]. Šāds ieviešanas pasākums pēc sava rakstura atsevišķām dalībvalstīm atstāj plašāku rīcības brīvību.

65. Tādēļ turpinājumā es norādīšu, ka vispārējais vienlīdzības princips noteiktos apstākļos darbojas tā, lai tiktu aizliegta diskriminācija vecuma dēļ, bet *ab initio* nebija atsevišķa, detalizēta Kopienu tiesību principa, kas vienmēr aizliedza diskrimināciju vecuma dēļ. Tomēr es minēšu, kā es risinātu atsevišķos iesniegtos prejudiciālos jautājumus, ja mana atbilde uz šo jautājumu būtu kļūdaina.

Vai (kāds) vispārējs Kopienu tiesību princips var būt piemērojams, pat ja situācija, kuras rezultātā ir iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, neietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā?

66. Uz šo jautājumu atbildi var sniegt salīdzinoši ātri. Visi lietas dalībnieki, kas ir iesnieguši apsvērumus [53], piekrīt, ka atbilde

50 — 25. apsvērums un detalizētie materiālie noteikumi 6. panta 1. punktā.

51 — EKL 249. pants.

52 — Turpat. Salīdz. ar Tiesas uzsvaru uz šo atšķirību 1994. gada 14. jūlija spriedumā lietā C-91/92 *Faccini Dori* (*Recueil*, I-3325. lpp., no 22. līdz 24. punktam), atsakoties atzīt, ka direktīvai varētu būt arī horizontāla tieša iedarbība (tādējādi noraidot argumentus, ko bija izvirzījuši trīs ģenerāladvokāti: ģenerāladvokāts van Gervens [*Van Gerven*] 1993. gada 26. janvāra secinājumos lietā C-271/91 *Marshall* (1993. gada 2. augusta spriedums, *Recueil*, I-4367. lpp.); ģenerāladvokāts Džeikobss [*Jacobs*] 1994. gada 27. janvāra secinājumos lietā C-316/93 *Vaneetveld* (1994. gada 3. marta spriedums, *Recueil*, I-763. lpp.) un ģenerāladvokāts Lencs [*Lenz*] 1994. gada 9. februāra secinājumos pašā lietā *Faccini Dori*).

53 — Barča Tiesai neiesniedza rakstiskus apsvērumus un nebija pārstāvēta tiesas sēdē.

ir nē. Konkrēti, Tiesa prejudiciāla nolēmuma kontekstā var interpretēt Kopienu tiesību vispārēju principu tikai tad, ja situācija, kuras rezultātā ir iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā [54].

Vai situācija pamata tiesvedībā ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā?

67. *BSH*, Vācija, Nīderlande un Apvienotā Karaliste norāda, ka ne EKL 13. panta, ne arī Direktīvas 2000/78 pirms tās transponēšanas termiņa beigām piemērošana nevarēja radīt situāciju, kuras rezultātā tika uzsākta pamata tiesvedība, kas ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā. EKL 13. pants ir tikai tiesību norma, ar kuru tiek piešķirtas pilnvaras un kurai nav tiešas iedarbības. Ja tas varētu nodrošināt nepieciešamo saikni, tad būtībā tas pats par sevi tieši aizliegtu vecuma diskrimināciju, tādējādi nonākot pretrunā tā tiešajam tekstam. Attiecībā uz Direktīvu 2000/78 transponēšanas termiņš un faktiski arī pats direktīvas raksturs nozīmē, ka tā pirms šī termiņa beigām nevar nodrošināt saikni ar Kopienu tiesībām. Direktīvu transponēšanas termiņa laikā to ietekme ir tikai tāda, ka dalībvalstīm ir liegts veikt ar tām nesaderīgus pasākumus [55]. Tomēr direktīva šī termiņa laikā nepaplašina Kopienu tiesību piemērošanas jomu. Šādas sekas būtu pretrunā likumdevēja lēmumam. Visbeidzot, atšķirībā no valsts tiesību aktiem, kuri tika apstrīdēti lietā *Mangold*, šajā lietā apskatāmais vecuma starpības noteikums netransponēja Kopienu tiesību normu un tas arī nebija pieņemts Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņa laikā.

68. Komisijas viedoklis ir pretējs. Tā atzīmē, ka situācijās, kas attiecas uz diskrimināciju pilsonības dēļ attiecībā uz Līgumā paredzētajām brīvībām, Tiesa Kopienu tiesību piemērošanas jomu ir interpretējusi ļoti plaši, kaut gan tā piekrīt, ka šī lieta nav saistīta ar tādām brīvībām vai tādu diskrimināciju. Komisija uzskata, ka fakts, ka EKL 13. pants ir tiesību norma, ar kuru tiek piešķirtas pilnvaras, neliedz tam nodrošināt nepieciešamo saikni ar Kopienu tiesībām. Spriedumā lietā

54 — Skat., piemēram, 1978. gada 15. jūnija spriedumu lietā 149/77 *Defrenne III*, (*Recueil*, 1365. lpp., 27. un 30. punkts) un 1997. gada 29. maija spriedumu lietā C-299/95 *Kremzow* (*Recueil*, I-2629. lpp., 15. punkts). Attiecībā uz vispārējo vienlīdzības principu un diskriminācijas aizliegumu skat. 2002. gada 12. decembra spriedumu lietā C-442/00 *Caballero* (*Recueil*, I-11915. lpp., 30. un 32. punkts) un spriedumu lietā *Chacón Navas*, minēts 18. zemsvītras piezīmē, 56. punkts. Skat. arī spriedumu lietā *Mangold*, minēts 2. zemsvītras piezīmē, 75. punkts.

55 — 1997. gada 18. decembra spriedumā lietā C-129/96 *Inter-Environnement Wallonie* (*Recueil*, I-7411. lpp.) Tiesa secināja, ka EKL 10. panta 2. punkts un EKL 249. panta 3. punktā ir noteikts, ka dalībvalstīm transponēšanas termiņa laikā ir jāatturas pieņemt pasākumus, kas varētu būtiski apdraudēt rezultātu, kādu paredzēts sasniegt ar attiecīgo direktīvu (45. punkts) (pēc analoģijas skat. 2006. gada 14. septembra spriedumu lietā C-138/05 *Stichting Zuid-Hollandse Milieufederatie* (Krājums, I-8339. lpp., 42. punkts) un manu 2006. gada 4. maija secinājumu šajā lietā 60.–63. punktu). Turklāt valsts tiesām transponēšanas termiņa laikā *cik vien iespējams* ir jāatturas interpretēt valsts tiesības tādā veidā, kas pēc šī termiņa beigām var nopietni apdraudēt šajā direktīvā paredzētā rezultāta sasniegšanu. Tomēr šo pienākumu ierobežo vispārējie tiesību principi, it īpaši tiesiskā noteiktība un atpakaļejošas piemērošanas aizliegums, un tas nevar būt pamatā interpretācijai *contra legem*: 2006. gada 4. jūlija spriedums lietā C-212/04 *Adeneler* u.c. (Krājums, I-6057. lpp., no 119. līdz 123. punktam).

Saldanha [56] Tiesa konstatēja, ka Līguma pants, ar kuru tika piešķirtas pilnvaras [57], iekļāva valsts tiesību normu Līguma piemērošanas jomā [58].

69. Sākumā man ir jāatzīmē, ka, kaut gan Kopienu tiesību vispārējie principi ir būtiski EK tiesību adekvātai darbībai, tie nedarbojas abstrakti [59]. Konkrēti, valsts tiesību aktu atbilstību šādiem vispārējiem principiem var pārbaudīt tikai tad, ja tie ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā [60]. Lai tā būtu, apskatāmiem valsts tiesību aktiem [61] vispārīgi ir jāietilpst vienā no trim kategorijām. Tiem ir jāievieš EK tiesību akti (neatkarīgi no dalībvalstīm piešķirtās rīcības brīvības pakāpes un tā, vai valsts tiesību aktā ir paredzēts kas vairāk nekā tikai tas, kas ir tieši nepieciešams ieviešanai) [62]. Tiem ir jāatsaucas uz kādu EK tiesībās atļautu atkāpi [63]. Vai arī tiem kā citādi ir jāietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā, jo uz konkrēto situāciju ir attiecināma kāda konkrēta materiāla EK tiesību norma [64].

70. Valsts tiesību akti, kas tika aplūkoti spriedumā lietā *Mangold*, bija publisko tiesību akti, kurus attiecīgā dalībvalsts (Vācija) bija pieņēmusi tieši tāpēc, lai izpildītu no Kopienu tiesībām izrietošu pienākumu (Direktīvas 1999/70 transponēšanu). Šīs direktīvas transponēšanas termiņš jau sen bija beidzies. Tādēļ pastāvēja attiecīgo tiesību aktu Kopienu tiesību sistēma — Direktīva 1999/70 un tās ieviešana valsts likumdošanā —, attiecībā uz kuru varēja tikt piemērots vispārējais vienlīdzīgas attieksmes princips (un tajā skaitā vienlīdzīga attieksme neatkarīgi no vecuma).

56 — 1997. gada 2. oktobra spriedums lietā C-122/96 (*Recueil*, I-5325. lpp., 23. punkts).

57 — EK līguma 54. panta 3. punkta g) apakšpunkts (jaunajā redakcijā EKL 44. panta 2. punkta g) apakšpunkts).

58 — Komisija neizsaka tādus apsvērumus attiecībā uz Direktīvu 2000/78.

59 — Turklāt skat. Tridimas, T., *The General Principles of EU Law*, 2. izd., 2006, no 36. līdz 42. lpp.; un Temple Lang, J., "The Sphere in which Member States are Obliged to Comply with the General Principles of Law and Community Fundamental Rights Principles", *Legal Issues of European Integration*, 1991, no 23. līdz 35. lpp.

60 — Skat., piemēram, 1987. gada 30. septembra spriedumu lietā 12/86 *Demirel/Stadt Schwäbisch Gmünd* (*Recueil*, 3719. lpp., 28. punkts) un spriedumu lietā *Kremzow*, minēts 54. zemsvītras piezīmē, no 15. līdz 19. punktam.

61 — Ar frāzi "valsts tiesību akts" es domāju publisko tiesību noteikumu vai (ja attiecīgais publisko tiesību noteikums tikai nodod likumdošanas pilnvaras kvazivalstiskai vai privātai organizācijai) noteikumu, kas būtībā tiek atvasināts no publiskajām tiesībām un par kura sociālajām un politiskajām izvēlēm var saprātīgi pieņemt, ka tās atspoguļo pamatnostādnes, kuras ir noteikušas dalībvalsts pārvaldes iestādes (salīdz. ar rūpīgo pārbaudi, ko Tiesa paredzēja 1990. gada 12. jūlija spriedumā lietā C-188/89 *Foster/Brittish Gas* (*Recueil*, I-3313. lpp., 22. punkts), nosakot, kad organizāciju ir jāuzskata par "valsts" daļu vertikālās tiešās iedarbības izpratnē).

62 — Skat., piemēram, 1979. gada 27. septembra spriedumu lietā 230/78 *Eridania/Ministry for Agriculture and Forestry* (*Recueil*, 2749. lpp., 31. punkts); 1982. gada 18. februāra spriedumu lietā 77/81 *Zuckerfabrik Franken/*Vācija (*Recueil*, 681. lpp., no 22. līdz 28. punktam); 1986. gada 25. novembra spriedumu apvienotajās lietās 201/85 un 202/85 *Klensch* (*Recueil*, 3477. lpp., 10. un 11. punkts); 1989. gada 13. jūlija spriedumu lietā 5/88 *Wachauf/Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft* (*Recueil*, 2609. lpp., no 17. līdz 22. punktam) un 2003. gada 10. jūlija spriedumu apvienotajās lietās C-20/00 un C-64/00 *Booker Aquaculture* un *Hydro Seafood* (*Recueil*, I-7411. lpp., no 88. līdz 93. punktam).

63 — Skat., piemēram, 1991. gada 18. jūnija spriedumu lietā C-260/89 *ERT* (*Recueil*, I-2925. lpp., no 41. līdz 45. punktam) un 1997. gada 26. jūnija spriedumu lietā C-368/95 *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und vertriebs/Bauer Verlag* (*Recueil*, I-3689. lpp., 24. punkts).

64 — Skat., piemēram, 2004. gada 25. marta spriedumu lietā C-71/02 *Karner* (*Recueil*, I-3025. lpp., no 48. līdz 53. punktam) (potenciāls šķērslis tirdzniecībai Kopienas iekšienē); 1981. gada 5. maija spriedumu lietā 804/79 Komisija/Apvienotā Karaliste (*Recueil*, 1045. lpp., no 23. līdz 30. punktam) (dalībvalstis, kuras rīkojas kā Kopienu pilnvarotie ekskluzīvas Kopienu kompetences jomā); 1997. gada 18. decembra spriedumu apvienotajās lietās C-286/94, C-340/95, C-401/95 un C-47/96 *Garage Molenheide* u.c./*Belgische Staat* (*Recueil*, I-7281. lpp., no 45. līdz 48. punktam) (pasākumi, ko dalībvalsts ir pieņēmusi, izmantojot tās kompetenci, kas attiecas uz PVN).

71. Ņemot to vērā, ir daudz vieglāk saprast būtiskākos punktus Tiesas spriedumā lietā *Mangold*. Kad Tiesa bija konstatējusi, ka vispārējais vienlīdzības princips ietver vecuma diskriminācijas aizliegumu [65], tā atgādināja, ka, ja "valsts tiesiskais regulējums ietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā", tai ir "jāsniedz interpretācija, kas vajadzīga, lai valsts tiesa varētu novērtēt, vai šis [valsts] tiesiskais regulējums atbilst šādam principam" [66]. Attiecīgais valsts tiesiskais regulējums bija "Direktīvas 1999/70 īstenošanas pasākums" [67]. Līdz ar to tas ietilpa Kopienu tiesību piemērošanas jomā un uz to varēja attiecināt vispārējo vienlīdzības principu — šajā gadījumā aizliedzot (patvaļīgu) vecuma diskrimināciju.

72. Ņemot vērā, ka vispārējie principi ir pamatā visai Kopienu tiesību sistēmai, no tā izrietēja, ka "vispārējā vienlīdzīgas attieksmes — it īpaši saistībā ar vecumu — principa ievērošana [nevarēja] būt atkarīga no tā, kad beidzas termiņš, kas dalībvalstīm piešķirts, lai transponētu [Direktīvu 2000/78]" [68]. Ar Direktīvu 2000/78 tikai bija "paredzēts ieviest vispārēju sistēmu, lai apkarotu diskrimināciju vecuma dēļ" [69]. Tomēr lietas *Mangold* īpašajā kontekstā vispārējo principu varēja piemērot, tālāk neaplūkojot valsts tiesību aktus, ar kuriem tiek īstenota Direktīva 1999/70. Tādēļ valsts tiesa bija tā, kam tās izskatāmajā lietā bija jāpiemēro pamatprincips un, lai nodrošinātu efektīvu aizsardzību, vajadzības gadījumā nebija jāpiemēro valsts tiesību normas [70].

73. Šajā lietā *nav* atbilstošas konkrētas materiālas Kopienu tiesību normas, kas reglamentētu izskatāmo situāciju, kam varētu pieķerties vispārējais vienlīdzības princips. Atšķirībā no lietas *Mangold* nepastāv valsts tiesību akti, ar kuriem tiek ieviesta direktīva, kuras transponēšanas termiņš jau ir beidzies. Nepastāv atbilstošs Līguma pants vai cits sekundārs Kopienu tiesību akts. Eksistē tikai EKL 13. pants [71] (kas ir tiesību norma, ar kuru tiek piešķirtas pilnvaras, kam nav tiešas iedarbības) un Direktīva 2000/78 (kurai

65 — 74. punkts.

66 — Abi citāti no 75. punkta.

67 — Turpat.

68 — 76. punkts.

69 — Turpat.

70 — 77. un 78. punkts. Šeit piesauktais efektīvas aizsardzības princips ir pazīstams kopš 1978. gada 9. marta sprieduma lietā 106/77 *Simmenthal* (*Recueil*, 629. lpp.), un tas tika apstiprināts 1990. gada 19. jūnija spriedumā lietā C-213/89 *Factortame* u.c. (*Recueil*, I-2433. lpp.).

71 — Pretstatā tam, ko apgalvo Komisija, situācija šajā lietā atšķiras no situācijas lietā *Saldanha*, minēta 56. zemsvītras piezīmē. Tajā lietā Tiesa konstatēja, ka noteikumi, kas uzņēmumu tiesību kontekstā cenšas aizsargāt akcionārus, ietilpst Līguma piemērošanas jomā un tādēļ uz tiem attiecas diskriminācijas aizliegums pilsonības dēļ. Tas tā bija tāpēc, ka EKL 44. panta 2. punkta g) apakšpunkts, "lai nodrošinātu uzņēmējdarbības veikšanas brīvību, dod pilnvaras Padomei un Komisijai nepieciešamajā apmērā koordinēt drošības pasākumus, ko dalībvalstis daļu īpašnieku un citu personu aizsardzības interesēs pieprasa pieņemt sabiedrībām un firmām [EKL 48. panta] otrās daļas izpratnē, lai nodrošinātu šādu drošības pasākumu līdzvērtīgumu visā Kopienā". Šis secinājums ir jāaplūko visas EK Līguma nodaļas par uzņēmējdarbības veikšanas tiesībām (III sadaļas 2. nodaļa) kontekstā, kā arī — laikā, kad tika taisīts spriedums lietā *Saldanha* (1997. gadā) — direktīvu plašās likumdošanas sistēmas kontekstā: vispārīgi skat. Edwards, V., *EC Company Law* (1999) un konkrēti attiecībā uz EKL 44. panta 2. punkta g) apakšpunkta piemērošanas jomu, no 5. līdz 9. lpp. Ir skaidrs, ka šī situācija ir atšķirīga no izskatāmās lietas.

attiecīgajā laikā vēl nebija beidzies transponēšanas termiņš un kuru līdz ar to nedrīkst ņemt vērā).

74. Šādos apstākļos nav iespējams atsaukties uz vispārējo vienlīdzības principu, lai *radītu* gan piemērojamu materiālu Kopienu tiesību normu, gan arī *noteiktu*, kā šī materiālā norma ir jāpiemēro.

75. Tādēļ es uzskatu, ka nepastāv konkrēta materiāla Kopienu tiesību norma, kas var būt par pamatu, lai vispārējo vienlīdzības principu piemērotu situācijā, kuras rezultātā ir ticis iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu. Uz 1. jautājuma b) apakšpunktu es sniegtu šim secinājumam atbilstošu atbildi.

76. Es šo jautājumu analizētu tādā pašā veidā, ja pretrunā manis iepriekš minētajam pastāvētu konkrēts Kopienu tiesību princips, ar kuru tiktu aizliegta diskriminācija vecuma dēļ (vispārēja vienlīdzīgas attieksmes principa, kas iekļauj vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma, vietā).

77. Pēc manām domām, līdz šim izklāstītā analīze ir pietiekama, lai sniegtu atbildi iesniedzējtiesai. Tādēļ šo secinājumu turpinājumā es pakārtoti analizēšu 2. un 3. jautājumu (gadījumā, ja Tiesas secinājums par 1. jautājumu būtu atšķirīgs).

Otrais jautājums

78. Ar savu otro jautājumu iesniedzējtiesa būtībā jautā, vai vecuma diskriminācijas aizliegums, ko Tiesa identificēja spriedumā lietā *Mangold*, var tikt piemērots horizontāli [72].

72 — Man šķiet, ka ir nepareizi lietot terminu "tiešā iedarbība" (vienalga — vertikāla vai horizontāla), lai aprakstītu vispārēja Kopienu tiesību principa piemērošanu. "Tieša iedarbība" attiecībā uz Līguma pantu vai direktīvas noteikumu nozīmē, ka indivīds var balstīties uz skaidru, precīzu un beznosacījumu Kopienu tiesību tekstu un paļauties uz šo tekstu, lai neievērotu kādu tam pretrunā esošu valsts tiesību normu (vai lai aizpildītu izlaidumu). Pretstatā tam, vispārējs Kopienu tiesību princips tiek piemērots attiecībā uz likumdošanas normu kopumu un ietekmē to interpretāciju. Reizēm tas var nozīmēt, ka atsevišķa interpretācija ir nepieļaujama. Tomēr vispārējais princips pats par sevi neaizvieto pastāvošu likumdošanas tekstu. Tādēļ, pēc manām domām, tam nepiemīt "tiešā iedarbība", kaut gan nav apšaubāmi, ka tas var ietekmēt pienācīgo juridisko secinājumu un reizēm to arī dara.

Vai vispārējus Kopienu tiesību principus var piemērot horizontāli?

79. Kopienu tiesībās ir pašsaprotami, ka vispārējus tiesību principus var piemērot *vertikāli* pret valsti. Tā, piemēram, Tiesa ir atzinusi, ka dažādi valsts tiesību akti bija pretrunā Kopienu tiesībām, jo tie nebija saderīgi ar vispārējo vienlīdzīgas attieksmes principu [73] vai ar šī principa konkrētām izpausmēm, piemēram, diskriminācijas aizliegumu pilsonības dēļ dažādos kontekstos [74], pamattiesību ievērošanu [75], tiesiskās paļāvības aizsardzības principu [76] un samērīguma principu [77].

80. Jautājums ir par to, vai *jebkuru* vispārēju Kopienu tiesību principu var vai vajadzētu varēt piemērot *horizontāli*.

81. Spriedumā lietā *Bostock* Tiesa nolēma, ka situācijā, kas izrietēja no Kopienu piena kvotu režīma, vienlīdzīgas attieksmes princips nevarēja ar atpakaļejošu spēku grozīt attiecības starp nomnieku un iznomātāju, *inter alia* piemērojot tiešo iedarbību [78]. Spriedumā lietā *Otto* tika atzīts, ka situācijā starp divām privātām pusēm nav piemērojama aizsardzība pret atzīšanos Kopienu konkurences tiesību pārkāpumā kā privātpersonas aizstāvības tiesību daļa [79].

82. Es neuzskatu, ka no šiem diviem spriedumiem noteikti izriet, ka Kopienu tiesību vispārējos principus nekad nevar piemērot horizontāli. Ja lietā *Bostock* būtu ticis

73 — Skat., piemēram, spriedumus lietās *Klensch* un *Wachauf*, abi minēti 62. zemsvītras piezīmē (abi attiecas uz kopējo piena un piena produktu tirgus organizāciju); spriedumus, ko ģenerāladvokāts Ticano [*Tizzano*] minējis 27. zemsvītras piezīmē savos 2005. gada 30. jūnija secinājumos lietā *Mangold*, minēta 2. zemsvītras piezīmē; un ģenerāladvokātes Kokotes [*Kokott*] 2007. gada 13. decembra secinājumus lietā C-309/06 *Marks & Spencer* (2008. gada 10. aprīļa spriedums) (PVN atmaksāšana).

74 — Skat., piemēram, 1985. gada 13. februāra spriedumu lietā 293/83 *Gravier* (*Recueil*, 593. lpp.) (piekļuve profesionālai apmācībai); 1988. gada 2. februāra spriedumu lietā 24/86 *Blaizot* (*Recueil*, 379. lpp.) (piekļuve universitātes izglītībai); 1988. gada 27. septembra spriedumu lietā 42/87 Komisija/Beļģija (*Recueil*, 5445. lpp.) (izglītības pabalsti); 1993. gada 20. oktobra spriedumu apvienotajās lietās C-92/92 un C-326/92 *Phil Collins* (*Recueil*, I-5145. lpp.) (intelektuālā īpašuma tiesības) un 1996. gada 26. septembra spriedumu lietā C-43/95 *Data Delecta* (*Recueil*, I-4661. lpp.) (tiesvedība).

75 — Skat., piemēram, 1986. gada 15. maija spriedumu lietā 222/84 *Johnston* (*Recueil*, 1651. lpp.) (efektīva tiesu kontrole attiecībā uz "profesijas nepieciešamību" kā pamatojumu atšķirīgai attieksmei pret vīriešiem un sievietēm); spriedumu lietā *Wachauf*, minēts 62. zemsvītras piezīmē (īpašuma tiesības kopējā piena un piena produktu tirgus organizācijas kontekstā); 2002. gada 11. jūlija spriedumu lietā C-60/00 *Carpenter* (*Recueil*, I-6279. lpp.) (tiesības uz ģimenes dzīvi iespējama pakalpojumu sniegšanas brīvības ierobežojuma kontekstā).

76 — Skat., piemēram, 2002. gada 11. jūlija spriedumu lietā C-62/00 *Marks & Spencer* (*Recueil*, I-6325. lpp.) (tiesiskā paļāvība attiecībā uz jaunu dalībvalsts ierobežojumu termiņam, kurā var lūgt atmaksāt summas, kas ir iekasētas, pārkāpjot Kopienu tiesības).

77 — Skat., piemēram, 1980. gada 19. jūnija spriedumu apvienotajās lietās 41/79, 121/79 un 796/79 *Testa* (*Recueil*, I-1979. lpp.) (dalībvalstu rīcības brīvība, pagarinot termiņu, kurā var saņemt bezdarba pabalstus atbilstoši Regulas Nr. 1408/71 69. panta 2. punktam) un spriedumu lietā *Garage Molenheide*, minēts 64. zemsvītras piezīmē.

78 — 1994. gada 24. marta spriedums lietā C-2/92 (*Recueil*, I-955. lpp., 24. punkts). Attiecībā uz komentāru par spriedumu lietā *Bostock* un vispārēji par vispārēju principu piemērošanu attiecībā uz privātpersonām skat. *Tridimas*, minēts 59. zemsvītras piezīmē, no 47. līdz 50. lpp.

79 — 1993. gada 10. novembra spriedums lietā C-60/92 (*Recueil*, I-5683. lpp., 16. punkts).

piemērots vienlīdzīgas attieksmes princips, tad valsts tiesību aktam tiktu piešķirts atpakaļejošs spēks (un līdz ar to tiktu pārkāpti citi pamatprincipi) [80]. Princips, uz kuru tika izdarīta atsauce lietā *Otto*, aizsargā privātpersonas pret administratīva vai krimināla rakstura sankcijām. Ja tiesvedība starp privātpersonām pat netieši nevarētu radīt šādas sekas, tad šādai aizsardzībai nebūtu jēgas [81].

83. Ciktāl vispārēji principi tiek piemēroti vertikāli, tie ļauj privātpersonām atsaukties uz pamattiesībām attiecībā pret valsti. Tomēr, ja šādu atsauci varētu izdarīt tikai vertikālās situācijās, pastāvētu risks, ka tiktu radīta tā pati (reizēm mākslīga) publiskā un privātā sektora nošķiršana, kas ir pazīstama direktīvu gadījumā [82].

84. Turklāt Tiesa reizēm ir atzinusi, ka vispārējo vienlīdzīgas attieksmes principu var piemērot horizontāli, ja tas ir iestrādāts materiālā Līguma pantā. Tā spriedumā lietā *Walrave* un *Koch* tā atzina, ka diskriminācijas aizliegums pilsonības dēļ, ko ietver tagadējais EKL 12., 39. un 49. pants, ir piemērojams ne tikai attiecībā uz valsts iestāžu rīcību, bet arī uz privātu organizāciju noteikumiem, ar kuriem kolektīvā veidā centās reglamentēt peļņu nesošu nodarbinātību un pakalpojumus, un ka diskriminācijas aizliegums bija piemērojams attiecībā uz visām juridiskām attiecībām Kopienas teritorijā [83]. Spriedums lietā *Walrave* un *Koch* attiecās uz privātu asociāciju, kurai bija regulējošas funkcijas un kuru tādēļ iespējami varēja pielīdzināt valsts atzaram. Tiesa izdarīja plašāku secinājumu spriedumā lietā *Angonese*, kas attiecās uz pieeju nodarbinātībai privātā bankā, un norādīja, ka "ir jāuzskata, ka [EKL 39. pantā] paredzētais diskriminācijas pilsonības dēļ aizliegums ir piemērojams attiecībā uz privātpersonām" [84].

85. Spriedumā lietā *Mangold* Tiesa piemēroja vispārējo vienlīdzīgas attieksmes

80 — Skat. ģenerāladvokāta Gulmana [*Gulmann*] secinājumu 37. punktu.

81 — Skat. spriedumu lietā *Otto*, minēts 79. zemsvītras piezīmē, 17. punkts.

82 — Daži, bet ne visi argumenti par un pret direktīvu horizontālu piemērošanu var tikt piemēroti attiecībā uz vispārējiem principiem. Diskusiju par šiem argumentiem skat. Prechal, S., *Directives in EC Law*, 2. izd., 2005, no 255. līdz 261. lpp.

83 — 1974. gada 12. decembra spriedums lietā 36/74 (*Recueil*, 1405. lpp., 17. un 18. punkts). Skat. arī 2007. gada 11. decembra spriedumu lietā C-438/05 *Viking* (Krājums, I-10779. lpp., no 33. līdz 38. un no 57. līdz 66. punktam) un 2007. gada 18. decembra spriedumu lietā C-341/05 *Laval* un Partneri (Krājums, I-11769. lpp., no 86. līdz 111. punktam), kurā Tiesa atzina, ka EKL 43. un 49. pants ir piemērojams arodbiedrību un privātu uzņēmumu starpā. Spriedumā lietā *Viking* Tiesa tieši neatsaucās uz EKL 43. panta pamatā esošo diskriminācijas aizliegumu. Tomēr spriedumā lietā *Laval* un Partneri tā atgādināja par tās judikatūru, atbilstoši kurai "EKL 12. pantu, kas ir veltīts vispārējam principam par diskriminācijas aizliegumu pilsonības dēļ, ir paredzēts piemērot autonomi tikai tādās situācijās, kuras reglamentē Kopienu tiesības un attiecībā uz kurām Līgums neparedz īpašas nediskriminācijas normas [..]. Attiecībā uz pakalpojumu sniegšanas brīvību šo principu ievieš un konkretizē EKL 49. pants [..]" (54. un 55. punkts).

84 — 2000. gada 6. jūnija spriedums lietā C-281/98 (*Recueil*, I-4139. lpp., 36. punkts).

principu (tajā skaitā vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma) privāttiesiskā strīdā starp privātpersonām, kas gan bija tāds, uz kuru attiecās valsts publisko tiesību noteikumi, kas bija pieņemti, lai īstenotu no Kopienu tiesībām izrietošu pienākumu (Direktīva 1999/70). Tādēļ man šķiet, ka nevajadzētu steigties izslēgt iespēju, ka atbilstošos apstākļos Kopienu tiesību vispārējs princips varētu tikt piemērots horizontāli.

Horizontāla piemērošana šajā lietā?

86. Es jau esmu minējusi, ka, pēc manām domām, situācija, kuras rezultātā ir iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, neietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā [85].

87. Šādos apstākļos es uzskatu, ka vispārējais vienlīdzības princips un konkrēti vienlīdzīga attieksme neatkarīgi no vecuma, ko Tiesa ir identificējusi spriedumā lietā *Mangold*, nevar tikt piemēroti horizontāli. To sakot, es *piekrītu*, ka šāds princips var tikt piemērots (gan vertikāli, gan horizontāli), ciktāl tas notiek konkrētā Kopienu tiesību sistēmā [86].

88. Taču, ja, kā šajā lietā, šādas sistēmas nav, tad vispārējam vienlīdzības principam un konkrēti vienlīdzīgai attieksmei neatkarīgi no vecuma nav, uz ko attiekties. Tādēļ to nevar piemērot (vertikāli vai horizontāli), ja un kamēr Kopienu likumdevējs atbilstoši EKL 13. pantam nav veicis nepieciešamos detalizētos pasākumus un nav beidzies transponēšanas termiņš. Tikko tas ir noticis, vispārējais princips — kā ir norādījis ģenerāladvokāts Mazaks [87] — tiks izmantots, interpretējot īstenošanas tiesību aktus, nevis piemērots autonomi.

89. Līdz ar to, protams, precīzo veidu, kādā dalībvalsts izvēlas izmantot Direktīvas 2000/78 6. panta 1. punktā paredzēto atkāpi no vecuma diskriminācijas aizlieguma, Tiesa var kontrolēt, ņemot vērā vispārējo vienlīdzības principu un konkrēti vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma. Šī kontrole nodrošina, ka dalībvalstu izdarītās sociālās

85 — Skat. no 67. līdz 75. punktam.

86 — Skat. diskusiju iepriekš no 69. līdz 76. punktam. Manuprāt, tā bija sprieduma lietā *Mangold* gadījumā.

87 — Viņa secinājumu lietā *Palacios de la Villa*, minēti 20. zemsvītras piezīmē, 136. punktā.

un politiskās izvēles atbilst atkāpes noteikumiem un līdz ar to atbilst dalībvalstij atstātai rīcības brīvībai [88].

90. Es arī piekrītu Apvienotajai Karalistei, ka nevar sagaidīt, ka privāts darba devējs bez jebkādām pamatnostādnēm izdarīs sociālas un politiskas izvēles, kas ir pamatā 6. panta 1. punktā paredzētajai atkāpei. Tieši dalībvalstij ir jāizdara šīs izvēles un jāuzņemas atbildība par tām.

91. Es nekavējoties piebilstu, ka, tiklīdz dalībvalsts ir ieviesusi Direktīvu 2000/78, gan noteikumi, kurus dalībvalsts paredz tās tiesību aktos, gan tas, kā atsevišķs darba devējs piemēro šos noteikumus savās privāttiesiskajās vienošanās ar viņa darba ņēmējiem, tiks pakļauti valsts tiesu kontrolei un atbilstošos gadījumos šīs Tiesas kontrolei. Direktīvas 2000/78 3. panta 1. punkts neapstrīdami skaidri noteic, ka vispārējais vienlīdzības princips un konkrēti vienlīdzīga attieksme neatkarīgi no vecuma, kas tiek piemērota ar direktīvas starpniecību, tiks piemēroti "visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēs, attiecībā uz [..] c) nodarbinātību un darba nosacījumiem, to skaitā [..] atalgojumu".

92. Atbilstoši šai analīzei, tikko bija beidzies Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņš [89], vispārējo vienlīdzības principu un konkrēti vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma patiešām varēja piemērot "horizontāli", *darbojoties caur* Direktīvu 2000/78, bez nepieciešamības pēc kāda cita elementa, ar kuru darba attiecības tiek ietvertas Kopienu tiesību piemērošanas jomā. Izvēles, kuras dalībvalstis ir izdarījušas, ieviešot šo direktīvu, būs jāizvērtē šajā kontekstā.

93. Līdz ar to es iesaku (ja tas ir nepieciešams) Tiesai atbildēt uz iesniedzējtiesas iesniegto otro jautājumu, ka vispārējais vienlīdzības princips un konkrēti vienlīdzīga attieksme neatkarīgi no vecuma nevar tikt

88 — Dalībvalstīm "neapšaubāmi ir plašas izvērtēšanas pilnvaras, izvēloties pasākumus, kurus veicot, var sasniegt mērķus, ko tās izvirzījušas sociālās un darba politikas jomā": skat. spriedumu lietā *Mangold*, minēts 2. zemsvītras piezīmē, 63. punkts, un spriedumu lietā *Palacios de la Villa*, minēts 20. zemsvītras piezīmē, 68. punkts. Spriedumā lietā *Mangold* Tiesa secināja, ka attiecīgie principi neatbilda samērīguma kritērijam (65. punkts). Tomēr spriedumā lietā *Palacios de la Villa* tā uzskatīja, ka valstu iestādes varēja saprātīgi uzskatīt, ka apstrīdētais pasākums varētu būt atbilstošs un vajadzīgs (72. punkts).

89 — Attiecībā uz Vāciju tas notika 2006. gada 2. decembrī: skat. 12. punktu.

piemērota attiecībā uz privātiem darba devējiem, no vienas puses, un to darbiniekiem vai pensionāriem un tos kā apgādniekus zaudējušām personām, no otras puses, lai apstrīdētu privāto tiesību normu, kas netika pieņemta, lai īstenotu Kopienu tiesību pienākumu vai izmantotu pieļaujamu Kopienu tiesībās paredzētu atkāpi, un ja nav materiālas Kopienu tiesību normas, kas citādi būtu piemērojama.

Trešais jautājums

Analīze, pamatojoties uz vispārēju principu, ar ko tiek aizliegta vecuma diskriminācija

Trešā jautājuma a) punkts

94. Iesniedzējtiesa būtībā vaicā, vai tāds noteikums kā vecuma starpības noteikums uzņēmuma pensiju sistēmā ietilpst vispārējā vienlīdzības principa un konkrēti vienlīdzīgas attieksmes neatkarīgi no vecuma piemērošanas jomā.

95. Šī jautājuma analīzei var izmantot divas iespējamas pieejas. No vienas puses, uz kādiem ar vecumu saistītas diskriminācijas veidiem attiecas vispārējais vienlīdzības princips un konkrēti vienlīdzīga attieksme neatkarīgi no vecuma? No otras puses, uz ko Kopienu likumdevējs bija iecerējis attiecināt Direktīvā 2000/78 formulēto vienlīdzīgas attieksmes neatkarīgi no vecuma principu?

96. Pirmais jautājums ir par to, vai vispārējais princips attiecas ne tikai uz absolūto vecumu, bet arī uz relatīviem vecumiem. Atbilde uz šo jautājumu ir atkarīga no tā, kas tiek saprasts kā "diskriminācija relatīva vecuma dēļ". Var uzskatīt, ka šī vārdkopa attiecas tikai uz mazāk labvēlīgu attieksmi pret A (kā indivīdu) tāpēc, ka viņš ir noteiktu gadu skaitu vecāks (vai jaunāks) nekā B (cits indivīds) vai C (indivīdu grupa). Plašāk varētu uzskatīt, ka tā attiecas arī uz mazāk labvēlīgu attieksmi pret E un F (indivīdu pāri, kopā ņemtiem) tāpēc, ka vecuma starpība starp viņiem ir lielāka vai mazāka nekā vecuma starpība starp citiem salīdzināmiem indivīdu pāriem (G un H, I un J, un tā tālāk).

97. Pēc manām domām, diskriminācija relatīva vecuma dēļ aptver abas šīs situācijas. Abās situācijās vecums tiek izmantots kā kritērijs, ar kuru tiek attaisnota atšķirīga nelabvēlīga attieksme, un es nespēju saskatīt ticamu iemeslu, lai tās nodalītu. Tāda pati loģika liek man secināt, ka nav iemesla izslēgt diskrimināciju relatīvu vecumu dēļ no vispārējā vienlīdzības principa un konkrēti vienlīdzīgas attieksmes neatkarīgi no vecuma piemērošanas jomas. Lēmums, kas nelabvēlīgi ietekmē personu, joprojām tiek balstīts uz šīs personas vecumu, kas gan ir izteikts relatīvā, nevis absolūtā veidā.

98. Šī pieeja arī atrisina jautājumu par to, vai tiek aizliegta tikai no vecuma starpības noteikuma izrietoša diskriminācija, kas ietekmē *mirušo darba ņēmēju*, vai turklāt arī diskriminācija, kas ietekmē *dzīvo laulāto* (šajā gadījumā — Barča kundzi). Diskriminācija (salīdzinot ar citiem pāriem, kuru vecumi ir savstarpēji tuvāki) izriet no viņu kombinētajām iezīmēm un ir skaidri saistīta ar vecumu. Ir acīmredzami, ka attieksme pret tādu personu kā Barča, kura ir *vairāk* nekā 15 gadus jaunāka par viņas mirušo laulāto, ir mazāk labvēlīga, nekā tā būtu tādā gadījumā, ja viņa būtu salīdzināmā situācijā (proti, atraitne), bet būtu *mazāk* kā 15 gadus jaunāka par viņas mirušo laulāto. Šāda attieksme tieši diskriminē dažādas darba ņēmēju atraitņu kategorijas attiecībā uz pensijas tiesību saņemšanu vai liegšanu. Nelabvēlīgais iznākums tieši izriet no tā, ka, nosakot tiesības uz pensiju, tiek piemērots ar vecumu saistīts kritērijs (par 15 gadiem lielāka vecuma starpība). Barča tiek nelabvēlīgi ietekmēta, viņai nesaņemot pensiju. Barča kunga personīgā autonomija [90] ir tikusi nelabvēlīgi ietekmēta, jo viņš nav varējis nodrošināt savas laulātās pienācīgu apgādi pēc savas nāves un viņš ir ticis sodīts par to, ka ir izmantojis savu brīvību izvēlēties vairāk nekā 15 gadus jaunāku laulāto.

99. Pēc analoģijas piemērojot Tiesas judikatūru par tiešo dzimumu diskriminācija, rastos secinājums, ka, tā kā tiešu diskrimināciju nav iespējams objektīvi attaisnot (skat., piemēram, spriedumu lietā *Dekker* [91]), ir aizliegta visa atšķirīgā attieksme vecuma dēļ. Tomēr šķiet, ka Kopienu likumdevējs Direktīvā 2000/78 ir skaidri iecerējis, ka atsevišķas šādas attieksmes kategorijas ir *jāvar* objektīvi attaisnot [92]. Pēc manām domām, tas apstiprina manu analīzi par atbildi uz otro jautājumu.

90 — Par izvēles būtiskumu attiecībā uz personīgo autonomiju skat. ģenerāladvokāta Pojareša Maduru secinājumus lietā *Coleman*, minēti 43. zemsvītras piezīmē, no 9. līdz 11. punktam, un šiem punktiem atbilstošajās zemsvītras piezīmēs minētos darbus.

91 — 1990. gada 8. novembra spriedums lietā C-177/88 (*Recueil*, I-3941. lpp., 12. punkts). Turklāt skat. Ellis, E., *EU Anti-Discrimination Law* (2. izd., 2005), no 111. līdz 113. lpp.

92 — Skat. tālāk no 109. līdz 110. punktam.

Analīze atbilstoši Direktīvai 2000/78

100. Atbilstoši 3. panta 1. punktam direktīva tiek piemērota "visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēs, attiecībā uz [..] c) nodarbinātību un darba nosacījumiem, to skaitā [..] atalgojumu". Atbilstoši pastāvīgajai judikatūrai atraitņa pensija atbilst "darba samaksas" jēdzienam EKL 141. pantā kā labums, kas izriet no mirušā laulātā darba attiecībām [93].

101. Darba līgums radīja darba attiecības starp Barču un *BSH*. Atraitņa pensija ir "darba samaksa" atbilstoši EKL 141. pantam, un tādēļ "atalgojums" Direktīvas 2000/78 3. panta 1. punkta izpratnē. Tādēļ pēc Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņa beigām vecuma starpības noteikuma spēkā esamību būtu jāizvērtē atbilstoši šai direktīvai.

102. Man šķiet, ka attiecībā uz jautājumu par aizliegtajiem ar vecumu saistītas diskriminācijas veidiem atbilstoši direktīvai ir piemērojami tie paši argumenti, kuri bija piemērojami attiecībā uz analīzi atbilstoši vispārējam principam. Tos apstiprina vairākas konkrētas direktīvas iezīmes.

103. Pirmkārt, 25. apsvērums skaidri noteic, ka vecuma diskriminācija direktīvas izpratnē ir plašs jēdziens. Tas saskan arī ar standarta interpretācijas principiem, kuri noteic, ka diskriminācijas jēdziens 2. pantā ir jāinterpretē plaši, bet attaisnojumi un atkāpes 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļā un 6. pantā ir jāinterpretē šauri. Ja 2. pants tiktu izprasts tādējādi, ka tas attiecas tikai uz absolūtu vecumu ("darba devēja attieksme pret 50 gadus vecu personu ir mazāk labvēlīga kā pret 40 gadus vecu personu"), tas nozīmētu, ka princips šajā pantā tiek interpretēts šauri. Tiesa tādā veidā nav interpretējusi dzimuma diskrimināciju [94] vai kādu citu no Līguma izrietošu pamatbrīvību.

93 — Skat. 2001. gada 9. oktobra spriedumu lietā C-379/99 *Menauer* (*Recueil*, I-7275. lpp., 18. punkts un tajā minētā judikatūra) un 2004. gada 7. janvāra spriedumu lietā C-117/01 *K.B.* (*Recueil*, I-541. lpp., 26. punkts).

94 — Tā dzimumu diskriminācija ietver diskrimināciju, kas rodas dzimuma maiņas rezultātā. Skat. 1996. gada 30. aprīļa spriedumu lietā C-13/94 *P./S.* (*Recueil*, I-2143. lpp., no 17. līdz 20. punktam) un 2006. gada 27. aprīļa spriedumu lietā C-423/04 *Richards* (Krājums, I-3585. lpp., 24. punkts). Spriedumā lietā *Grant*, minēts 21. zemsvītras piezīmē, 42. punktā (kurš tomēr tika pieņemts, pirms spēkā stājās Amsterdamas līgums un līdz ar to pirms EK Līgumā tika iekļauts 13. pants), Tiesa uzskatīja, ka [diskriminācija] nebija attiecināma uz atšķirīgu attieksmi, pamatojoties uz personas seksuālo orientāciju.

104. Otrkārt, kā atzīmē Komisija, ja 2. pants tiktu interpretēts tādējādi, ka tas ir attiecināms tikai uz absolūtu vecumu, tas atvieglotu tajā paredzētā diskriminācijas aizlieguma apiešanu. Gudrs darba devējs varētu apiet minēto aizliegumu, pārformulējot savu pastāvošo diskriminējošo praksi, atsaucoties uz relatīviem, nevis absolūtiem vecumiem.

Trešā jautājuma b) punkts

105. Tādēļ es interpretēju direktīvu tādējādi, ka tā aizliedz diskrimināciju, kas ir balstīta uz absolūtu un arī relatīvu vecumu. Savā vispārējā principa analīzē es esmu minējusi, ka "diskriminācija relatīva vecuma dēļ" attiektos uz diskriminējošu attieksmi, kas ietekmē mirušo darba ņēmēju, un diskriminējošu attieksmi, kas ietekmē apgādnieku zaudējušo personu [95]. Es nespēju pieņemt, ka Direktīvas 2000/78 2. pantā paredzētais princips, kas ir paredzēts, lai "stātos spēkā" vienlīdzīgas attieksmes princips [96], šajā sakarā ir interpretējams šaurāk nekā šis vispārējais princips.

106. Tādēļ turpinājumā es pieņemšu, ka tāds vecuma starpības noteikums, kāds tiek aplūkots tiesvedībā iesniedzējtiesā, var būt tieša diskriminācija Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunkta izpratnē [97] attiecībā gan uz Barču, gan arī atraitni — Barča kundzi. Tomēr ir jāatceras, ka attiecīgajā laikā vēl nebija beidzies termiņš šīs direktīvas transponēšanai Vācijas valsts tiesībās.

107. Iesniedzējtiesa vaicā, vai, ja tāds noteikums kā vecuma starpības noteikums rada atšķirīgu attieksmi, šo diskrimināciju var attaisnot ar faktu, ka darba ņēmējs ir ieinteresēts ierobežot riskus, ko sedz brīvprātīgas pensiju sistēmas (un ar viņa ieinteresētību padarīt šos riskus kvantificējamākus) [98]. Tomēr man šķiet, ka, tiklīdz risks ir ticis kvantificēts, tas vairs nav "risks", bet gan paredzams pienākums, kura izpildei var sagatavoties. Šķiet skaidrs arī, ka aktuāra analīze kvantificēs pienākumus, par kuriem ir ticams, ka tie radīsies "vecuma starpību" rezultātā. Tādēļ turpinājumā es pieņemšu, kas iesniedzējtiesa būtībā vēlas uzzināt, vai diskrimināciju var attaisnot tas, ka darba devējs ir

95 — Skat. 98. punktu.

96 — Direktīvas 2000/78 1. pants.

97 — Atbilstoši šai tiesību normai uzskata, ka *tiešā* diskriminācija notiek tad, "ja salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos [mazāk labvēlīgi] nekā pret citu personu" *inter alia* vecuma dēļ. Netiešā diskriminācija ir definēta 2. panta 2. punkta b) apakšpunktā. Skat. 109. punktu.

98 — Skat. iepriekš 17. punktu.

ieinteresēts vispārīgi ierobežot brīvprātīgas pensiju sistēmas izdevumus.

108. Direktīvā 2000/78 ir paredzēta ērta analītiska sistēma, lai izskatītu šo jautājumu. Ja notikumi, kuru rezultātā ir iesniegts izskatāmais lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu, būtu notikuši pēc Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņa beigām, vai būtu attaisnojams vecuma starpības noteikums tāda veida privātā papildu pensiju sistēmā, kādu pārvalda *BSH*?

109. Direktīva 2000/78 definē tiešu un netiešu diskrimināciju 2. pantā. Abi 2. panta 2. punkta apakšpunkti sākas vienādi: "[..] uzskata, ka [..] diskriminācija notiek tad, ja [..]". Tiešā diskriminācija 2. panta 2. punkta a) apakšpunktā tiek definēta, neminot, ka tā principā varētu būt attaisnojama. Pretstatā tam, 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts noteic, ka "pieņem, ka netiešā diskriminācija notiek tad, ja [šķietami]neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, [..] kurām ir [..] konkrēts vecums [..], atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā [..], ja vien [..] šis noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja vien nav pienācīgu un vajadzīgu līdzekļu šā mērķa sasniegšanai [..]". Citiem vārdiem sakot, ja tiek izpildīti 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta nosacījumi, tiek uzskatīts, ka nav notikusi netieša diskriminācija (citādi tā ir notikusi). No pirmā acu uzmetiena šķiet, ka no tā (*a contrario*) izriet, ka diskriminācija, kas atbilst 2. panta 2. punkta a) apakšpunktam, *nav* objektīvi attaisnojama. Tomēr ir acīmredzami, ka pārklājas 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta noteikumi un 6. pantā paredzētie (plašie) noteikumi par objektīviem vecuma diskriminācijas pamatiem.

110. Direktīvas 2000/78 6. panta 1. punkts attiecas tikai un vienīgi uz attaisnojumu vienam konkrētam atšķirīgas attieksmes veidam: diskriminācijai vecuma dēļ. Tā sākumā ir frāze "Neatkarīgi no 2. panta 2. punkta dalībvalstis var paredzēt [..]". Šeit likumdevējs neparedz atšķirību starp 2. panta 2. punkta a) apakšpunktu (tiešo diskrimināciju) un 2. panta 2. punkta b) apakšpunktu (netiešo diskrimināciju). Tā vietā dalībvalstīm ir atļauts paredzēt, ka jebkāda dažāda attieksme, uz kuru attiecas 2. panta 2. punkts, "neveido diskrimināciju, ja attiecīgās valsts tiesību kontekstā tā ir objektīvi un saprātīgi attaisnota ar likumīgu mērķi [..] un ja šā mērķa sasniegšanas līdzekļi ir atbilstīgi un vajadzīgi". Atsevišķi konkrēti "likumīgi mērķi" tiek tieši identificēti ("tostarp likumīgu nodarbinātības politiku, darba tirgu un profesionālās izglītības mērķiem") tādā sarakstā, kas (ņemot vērā vārda "tostarp" lietojumu) nav iecerēts kā izsmeļošs. Pēc šī ievada a), b) un c) apakšpunkti (jau atkal neizsmeļošā veidā) min noteiktus atšķirīgas attieksmes veidus, par kuriem šķiet, ka tie

daļēji ir saistīti ar tiešu diskrimināciju [99] un daļēji ar netiešu diskrimināciju [100] vecuma dēļ. 6. panta 2. punktā ir paredzēts izņēmums attiecībā uz noteiktu veidu ar vecumu saistītu atšķirīgu attieksmi profesionālā sociālā nodrošinājuma sistēmās.

111. Lielākā daļa "pieļaujamas" atšķirīgas attieksmes konkrēto piemēru 6. panta 1. punktā ir saistīta ar *tiešu* vecuma kā lēmuma pieņemšanas kritērija izmantošanu ("vecāki strādnieki", "minimālie nosacījumi attiecībā uz vecumu", "maksimālais vecums pieņemšanai darbā") [101]. Līdz ar to lēmuma pieņemšanas kritērijs nav "[šķietami]neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse" (kā minēts 2. panta 2. punkta b) apakšpunktā netiešas diskriminācijas definīcijā). Drīzāk tā bieži ir tikai un vienīgi atšķirīga attieksme vecuma dēļ.

112. Vienīgais loģiskais secinājums, kas var tikt izdarīts, ir, ka Direktīva 2000/78 tieši pieļauj *noteikta* veida atšķirīgu attieksmi, kas ir *tieši* balstīta uz vecumu, *ja* tā ir "objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja šā mērķa sasniegšanas līdzekļi ir atbilstīgi un vajadzīgi". Šo teksta analīzi apstiprina Tiesas spriedums lietā *Palacios de la Villa* [102], kas attiecās uz obligātas pensionēšanās noteikumu valsts tiesību aktos [103]. Direktīvas 2000/78 preambulas 14. apsvērums noteic, ka "šī direktīva neierobežo [104] valsts noteikumus, kuros noteikts pensijas vecums". Tomēr neviena no direktīvas materiālajām normām neizslēdz pensijas noteikumus no tās piemērošanas jomas. Tiesa konstatēja, ka šāds noteikums ietilpa direktīvas piemērošanas jomā un tas bija tieša vecuma diskriminācija [105]. Tomēr Tiesa uzskatīja, ka tas kalpoja mērķim, kas atbilstoši direktīvas 6. panta 1. punktam varēja objektīvi un saprātīgi pamatot atšķirīgo attieksmi vecuma dēļ [106].

113. Vecuma starpības noteikums precīzi neatbilst nevienam no konkrētajiem

99 — Piemēram maksimālā vecuma pieņemšanai darbā noteikšana atsevišķos gadījumos (6. panta 1. punkta c) apakšpunkts).

100 — Piemēram, minimālo nosacījumu noteikšana attiecībā uz darba stāžu, reglamentējot atsevišķu ar nodarbinātību saistītu priekšrocību pieejamību (6. panta 1. punkta a) apakšpunkts). Kaut gan darba stāžs ir "[šķietami] neitrāls kritērijs", ir ticams, ka tas netieši darbosies kā ar vecumu saistīts kritērijs.

101 — Salīdz. ģenerāladvokāta Džeikobsa diskusiju par divu veidu attaisnojumiem atšķirīgai attieksmei dzimuma dēļ un to saistību ar tiešu un netiešu diskrimināciju viņa 2000. gada 6. jūlija secinājumu lietā C-79/99 *Schnorbus* (2000. gada 7. decembra spriedums, *Recueil*, I-10997. lpp.) 34.–35. punktā.

102 — Minēts 20. zemsvītras piezīmē.

103 — Atšķirībā no šīs lietas, protams, ka 20. zemsvītras piezīmē minētajā lietā *Palacios de la Villa* transponēšanas periods jau bija beidzies. Skat. iepriekš 39. punktu.

104 — [Angļu valodā — "shall be without prejudice"]. Ir interesanti, ka preambulā (kas ir paskaidrojoša) tiek izmantots vārds "shall" (ieviešanas forma). Skat. Iestāžu nolīguma par kopīgām pamatnostādnēm attiecībā uz Kopienu tiesību aktu izstrādes kvalitāti (OV 1999, C 73, 1. lpp.) 10. pantu; es uz šo nolīgumu atsaucos savos 2008. gada 10. aprīļa secinājumos lietā C-345/06 *Heinrich* (28., 64. un 65. punkts).

105 — 51. punkts.

106 — 66. punkts.

piemēriem 6. panta 1. punkta a), b) vai c) apakšpunktā. Darba devēja ieinteresētība vispārēji ierobežot izmaksas, kuras sedz brīvprātīga pensiju sistēma [107], atgādina faktorus 6. panta 2. punktā paredzētajā izņēmumā. Atbilstoši vispārīgam interpretācijas principam izņēmumi ir jāinterpretē sašaurināti. Tajā pašā laikā ir skaidrs, ka 6. pantā nav minēts izsmeļošs pieļaujamo atkāpju saraksts.

114. Ja dalībvalsts jau būtu transponējusi Direktīvu 2000/78, tad (ir jāpieņem, ka) tā būtu izdarījusi atsevišķas politiskas izvēles. Ja tā būtu izvēlējusies atsaukties uz direktīvas 6. panta 2. punktu, lai ļautu privātam darba devējam viņa uzņēmuma pensiju sistēmā iekļaut tādu noteikumu kā vecuma starpības noteikums, tad Tiesai vispirms būtu jāizlemj, vai vecuma starpības noteikuma izmantošana atbilst šim izņēmumam, un tad (ja tas tā ir) būtu jāizvērtē faktiskās sistēmas samērīgums.

115. No vienas puses, saskaņā ar pašreizējām Kopienu tiesībām dalībvalstīm, kā arī attiecīgā gadījumā darba devējiem un darba ņēmējiem valsts mērogā ir plašas izvērtēšanas pilnvaras ne tikai izvēloties, kuru no sociālās un nodarbinātības politikas jomā noteiktajiem mērķiem censties sasniegt, bet arī nosakot pasākumus, ar kuriem šo mērķi var sasniegt [108].

116. No otras puses, Tiesas pieeja ir bijusi konsekventi stingra attiecībā uz pensiju sistēmām, kuras, kā tas ir šajā lietā, *izslēdz* noteiktas personu kategorijas, atšķirībā no tām, kuras paredz atšķirīgas priekšrocības. Konkrēti, tā aprobežoja sava sprieduma lietā *Barber* [109] atpakaļejošo spēku tādējādi, lai to neattiecinātu uz iepriekšējo sistēmas veidu [110]. Tiesa ir arī bijusi izvairīga, pieņemot

107 — Skat. iepriekš 107. punktu.

108 — Skat. spriedumu lietā *Palacios de la Villa*, minēts 20. zemsvītras piezīmē, 68. punkts. Skat. arī Direktīvas 2000/78 preambulas 25. apsvērumu.

109 — 1990. gada 17. maija spriedums lietā C-262/88, *Recueil*, I-1889. lpp.). Šī sprieduma ierobežojums *ratione temporis* tika iestrādāts Protokolā (Nr. 17) par Līguma par Eiropas Kopienu dibināšanu 141. pantu (1992. gads).

110 — Skat., piemēram, 1994. gada 28. septembra spriedumu lietā C-57/93 *Vroege* (*Recueil*, I-4541. lpp., no 27. līdz 28. punktam); 1994. gada 28. septembra spriedumu lietā C-128/93 *Fisscher* (*Recueil*, I-4583. lpp., no 49. līdz 50. punktam); 1997. gada 11. decembra spriedumu lietā C-246/96 *Magorrian* un *Cunningham* (*Recueil*, I-7153. lpp., no 27. līdz 29. punktam); 2000. gada 10. februāra spriedumu apvienotajās lietās C-270/97 un C-271/97 *Sievers* un *Schrage* (*Recueil*, I-929. lpp., no 39. līdz 41. punktam).

uz aktuāriem aprēķiniem balstītus pamatus atšķirīgas attieksmes attaisnošanai [111].

117. Iesniedzējtiesa norāda, ka vecuma starpības noteikums ir saderīgs ar valsts tiesību aktiem tāpēc, ka tam ir "pamatots iemesls", proti, darba devēja ieinteresētība to izmaksu vispārējā ierobežošanā, kuras uzņemas brīvprātīgas pensijas shēmas [112]. Turklāt šie apsvērumi ir cieši saistīti ar vecuma starpības noteikumu. Izmaksu ierobežošana ir balstīta uz demogrāfisku kritēriju: jo jaunāki ir atraitņi salīdzinājumā ar darba ņēmējiem, kuriem tika piešķirta uzņēmuma pensija, jo ilgāks ir vidējais laika posms, kurā darba devējam ir jāmaksā atraitņa pensija.

111 — Spriedumā lietā *Lindorfer*, minēts 19. zemsvītras piezīmē, 56. punktā, Tiesa secināja, ka uz nepieciešamību nodrošināt labu pensiju sistēmas finanšu pārvaldību nevar atsaukties, lai pamatotu nepieciešamību sievietēm noteikt augstākas aktuārās vērtības. Skat. arī ģenerāladvokāta Džeikobsa secinājumus šajā lietā, no 49. līdz 69. punktam, un manus secinājumus, no 43. līdz 50. punktam. 1993. gada 22. decembra spriedumā lietā C-152/91 *Neath* (*Recueil*, I-6935. lpp.) un 1994. gada 28. septembra spriedumā lietā C-200/91 *Coloroll* (*Recueil*, I-4389. lpp.) Tiesa konstatēja, ka nevienlīdzība attiecībā uz *darba devēju* iemaksām finansētās definētu pabalstu pensiju sistēmās, kas bija balstīta uz aktuāru faktoru izmantošanu, neietilpa (tagadējā) EKL 141. panta piemērošanas jomā. Savos secinājumos par *inter alia* šīm lietām (1993. gada *Recueil*, I-4893. lappusē) ģenerāladvokāts van Gervens uzskatīja, ka nepieciešamība uzturēt uzņēmuma pensiju sistēmu finansiālo līdzsvaru nevarēja attaisnot atšķirības starp *darbinieku* iemaksām un pabalstiem, kas ir balstīti uz aktuāriem faktoriem. Salīdz. arī 1998. gada 16. jūlija spriedumu lietā C-264/96 *ICI* (*Recueil*, I-4695. lpp.); 1999. gada 21. septembra spriedumu lietā C-307/97 *Saint-Gobain NC* (*Recueil*, I-2651. lpp.); 2002. gada 21. novembra spriedumu lietā C-436/00 *X & Y* (*Recueil*, I-10829. lpp.); 2004. gada 11. marta spriedumu lietā C-9/02 *de Lasteyrie du Saillant* (*Recueil*, I-2409. lpp.) un 2006. gada 28. septembra spriedumu apvienotajās lietās C-282/04 un C-283/04 Komisija/Nīderlande (Krājums, I-9141. lpp.) (kurā Tiesa noraidīja nodokļu ienākumu zaudējumu kā attaisnojumu ar EKL 43. pantu aizliegtai diskriminācijai).

112 — Skat. iepriekš 107. punktu.

118. Ņemot vērā plašo dalībvalstu rīcības brīvību sociālās un nodarbinātības politikas jomā, es esmu gatava pieņemt, ka dalībvalsts izdarīta politiska izvēle ļaut privātām pensiju sistēmām iekļaut kāda veida vecuma starpības noteikumu principā varētu kalpot likumīgam mērķim Direktīvas 2000/78 6. panta 1. punkta izpratnē.

119. Tomēr, pēc manām domām, sistēma, kas ir darbojusies — līdzīgi kā *BSH* sistēma —, liedzot atraitnei Barčas situācijā [113] saņemt jebkādu maksājumu šīs sistēmas ietvaros, visticamāk neatbilstu 6. panta 1. punktā paredzētajam samērīguma testam, kas paredz, ka līdzekļiem likumīgu mērķu sasniegšanai jābūt "atbilstīgiem un vajadzīgiem".

120. Pirmkārt, no *BSH* pārstāvja tiesas sēdē sniegtās atbildes skaidri izriet, ka tad, kad sākotnēji tika izveidota pensiju sistēma, sabiedrība bija ņēmusi vērā vienīgi jautājumu par to, kā izmaksāt (pieejamos) līdzekļus.

113 — Tas ir, atraitnei, kas ir vairāk nekā 15 gadus jaunāka par viņas mirušo vīru, kurš mira, kamēr viņš bija *BSH* darbinieks. Vecuma starpības noteikums nav piemērojams, ja bijušie darbinieki mirst tad, kad viņi jau ir pensijā: skat. 13. punktu.

121. Otrkārt, nav grūti iedomāties brīvprātīgu pensiju sistēmu izdevumu ierobežošanas veidus, kas ir mazāk pārmērīgi kā pilnīga atraitņu izslēgšana. Piemēram, jaunākiem atraitņiem varētu būt maksājami mazāki pabalsti, kas, iespējams, varētu tikt aprēķināti atbilstoši slīdošai skalai; vai maksājumi varētu sākties tikai pēc tam, kad atraitņi ir sasnieguši noteiktu vecumu.

122. Treškārt, nekas Tiesai pieejamajos dokumentos neliecina par to, ka atraitņa pensija ir maksājama tikai tad, ja *darba ņēmējs* mirst noteiktā vai lielākā vecumā. Līdz ar to situācijā, kurā darba ņēmējs un viņa laulātais ir viena vecuma un darba ņēmējs mirst 40 gadu vecumā, atraitnis saņems pensiju. Pretstatā tam, atraitnis, kas ir 16 gadus jaunāks nekā tā laulātais darba ņēmējs, kas mirst 56 gadu vecumā, nesaņems neko. Tomēr starp šiem diviem atraitņiem (kuri abi ir 40 gadus veci) nepastāv nozīmīga atšķirība attiecībā uz viņu sagaidāmo dzīves ilgumu un līdz ar to attiecībā uz tā laika posma garumu, kurā ir ticams, ka tie saņems atraitņa pensiju.

123. Ja trešā jautājuma b) punkts tiek analizēts atbilstoši vispārējam diskriminācijas aizlieguma principam, kas tiek piemērots attiecībā uz konkrēto pamatu — vecumu, tad ir grūti saprast, kā šāda diskriminācija vecuma dēļ varētu būt attaisnojama. Jebkurā gadījumā šī sistēma neatbilstu samērīgumam.

124. Tādēļ nepieciešamības gadījumā es secinātu, ka tādu noteikumu, kāds ir vecuma starpības noteikums, kas tiek aplūkots pamata tiesvedībā, nevar attaisnot ar faktu, ka darba devējs ir ieinteresēts ierobežot vispārējos izdevumus, kas rodas brīvprātīgā pensiju sistēmā.

Trešā jautājuma c) punkts

125. Iesniedzējtiesa vaicā, vai iespējamam diskriminācijas vecuma dēļ aizliegumam ir neierobežots atpakaļejošs spēks attiecībā uz likumu par uzņēmumu pensiju sistēmām. Ja tā nav, tad kādā veidā tas ir ierobežots?

126. Kaut gan iesniedzējtiesa lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu jautā, tieši no kura brīža laikā ir piemērojams princips, saskaņā ar kuru tiek aizliegta vecuma diskriminācija, un kā šī principa piemērošana var būt

saderīga ar tiesiskās paļāvības aizsardzību, ir skaidrs, ka patiesībā trešā jautājuma c) punkts attiecas uz to, vai spriedumu šajā lietā varētu ierobežot laikā [114]. Tādēļ es sniegšu atbildi uz šo jautājumu tādā izpratnē.

127. Sprieduma atpakaļejošais spēks tiek ierobežots tikai izņēmuma kārtā un ar diviem nosacījumiem. Pirmkārt, ir jāpastāv smagu ekonomisku seku riskam; otrkārt, privātpersonām un valsts iestādēm ir bijis jārīkojas labā ticībā tādā veidā, kas neatbilst Kopienu tiesiskajam regulējumam sakarā ar objektīvu un būtisku nenoteiktību attiecībā uz Kopienu tiesību normu piemērojamību [115]. Šiem nosacījumiem ir kumulatīvs raksturs.

128. Turklāt jebkāds sprieduma atpakaļejošā spēka ierobežojums Tiesai ir jāparedz pirmajā spriedumā, kurā ir lemts par pieprasīto interpretāciju [116].

129. Es neuzskatu, ka šajā lietā būtu jāierobežo sprieduma atpakaļejošais spēks.

130. Pirmkārt, Tiesai nav pieejami pietiekami materiāli (lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu vai *BSH* vai Vācijas apsvērumos [117]), lai norādītu smagu ekonomisku seku risku, ja Tiesa neierobežotu tās sprieduma iedarbību laikā.

131. Otrkārt, Tiesa spriedumā lietā *Mangold* neparedzēja nekādu tās sprieduma ierobežojumu laikā. Princips, kas (atbilstoši šai hipotēzei) tiktu piemērots šajā gadījumā, tika identificēts tajā spriedumā.

132. Pat ja tiktu uzskatīts, ka šis ir pirmais gadījums, kurā Tiesai ir bijis jāaplūko šī principa piemērošana privāti finansētai uzņēmumu pensiju sistēmai, tomēr nebūtu izpildīts pirmais no diviem (kumulatīvajiem) nosacījumiem.

133. Tādēļ spriedumu šajā lietā nevajadzētu ierobežot laikā.

114 — Vācija tieši lūdza šādu ierobežojumu.

115 — Skat. spriedumu lietā *Richards*, minēts 94. zemsvītras piezīmē, 42. punkts, un 2007. gada 18. janvāra spriedumu lietā C-313/05 *Brzeziński* (Krājums, I-513. lpp., 57. punkts).

116 — Spriedums lietā *Barber*, minēts 109. zemsvītras piezīmē, 41. punkts; spriedums lietā *Vroege*, minēts 110. zemsvītras piezīmē, 31. punkts; 2007. gada 6. marta spriedums lietā C-292/04 *Meilicke* u.c. (Krājums, I-1835. lpp., no 36. līdz 37. punktam).

117 — Vācija apgalvo, ka šāds spriedums varētu ietekmēt lielu skaitu līgumu, tomēr tā atzīst, ka tai nav statistisku pierādījumu šī apgalvojuma atbalstam.

Secinājumi

134. Tādēļ es iesaku Tiesai sniegt šādas atbildes uz iesniegtajiem jautājumiem:

1) dalībvalstīm nav pienākuma garantēt aizsardzību atbilstoši Kopienu tiesībās paredzētajam vispārējam vienlīdzības principam (tajā skaitā vienlīdzīgai attieksmei neatkarīgi no vecuma), ja iespējamā diskriminējošā attieksme neietilpst Kopienu tiesību piemērošanas jomā;

2) Kopienu tiesībās nepastāv konkrēts materiāls noteikums, kas varētu būt par pamatu, lai piemērotu vispārējo vienlīdzības principu (tajā skaitā vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no vecuma) situācijai, kuras rezultātā ir iesniegts lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu.